

**UNIVERZITET U BEOGRADU  
UNIVERZITET U KRAGUJEVCU**

**ZNAČAJ USPOSTAVLJANJA SISTEMA  
PRIZNAVANJA PRETHODNOG UČENJA  
U SRBIJI**

**MASTER RAD**

Master akademske studije iz oblasti obrazovnih politika

Članovi komisije:

doc. dr Jelena Teodorović

prof. dr Sunčica Macura Milovanović

doc. dr Tinde Kovač Cerović

Kandidat:

Vladimir Maslo

broj indeksa: OII 11-07

Beograd i Jagodina, 2014.

## UVOD

Priznavanje prethodnog učenja (PPU) je proces, koji upotrebom različitih sredstava i postupaka pomaže pojedincu da artikuliše, identifikuje i demonstrira znanje, koje je prethodno stekao kroz učenje, rad ili životno i radno iskustvo, a nije prepoznato i priznato u formalnom sistemu vrednovanja znanja i veština. Proces priznavanja dozvoljava evaluaciju prethodnog učenja ostvarenog mimo utvrđenih formalnih oblika obrazovanja i obuke, te može biti priznato i potvrđeno određenom kvalifikacijom (Hargreaves, 2006).

Valorizovanjem znanja i veština pojedinca omogućava se kako lični tako i napredak društva u celini. Ovaj savremeni obrazovni proces zauzima značajno mesto u obrazovnim sistemima evropskih i vanevropskih zemalja današnjice. Iako je priznavanje prethodnog učenja nailazilo na izazove u zemljama u kojima funkcioniše, njegove višestruke koristi i značaj su takvi da se proces dodatno razvija i unapređuje.

Osnovni cilj rada je prezentovanje činjenica i dokaza o značaju i efektivnosti uvođenja priznavanja prethodnog iskustvenog i neformalnog učenja kao procesa kojim se sertifikuje realno, praktično znanje i veštine pojedinca, bez obzira na način sticanja kompetencija. Argumenti ukazuju na neophodnost uspostavljanja sistema priznavanja prethodnog učenja jer predstavlja brz i isplativ odgovor na nisku i neodgovarajuću kvalifikacionu strukturu stanovništva, prevazilazi sporost formalnog sistema obrazovanja u apsorbovanju ekonomskih i promena na tržištu rada, utiče na povećanje socijalne inkluzivnosti i pruža drugu šansu ugroženim socijalnim grupama.

Priznavanje prethodnog učenja jedan je od načina prevazilaženja stope osipanja učenika iz obrazovnog sistema, a omogućava i olakšan povratak u formalni sistem na svim nivoima obrazovanja. Priznavanje utiče i na povećanje konkurentnosti na tržištu rada i predstavlja adekvatniji odgovor na savremene zahteve proizvodnje i poslovanja, podiže samopouzdanje i mobilnost radnika, kao i želju za ličnim i karijernim napredovanjem (Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2010).

Validacija prethodnog učenja predstavlja osnovu realizacije koncepta celoživotnog učenja (European Council, 2006). Ovaj proces vidi se kao neophodan mehanizam za poboljšanje obrazovnog sistema u Srbiji i unapređenje relevantnosti obrazovanja prema potrebama tržišta rada (Ministarstvo prosvete i nauke, 2011). Priznavanje doprinosi i socijalno-ekonomskom razvoju usmerenom ka društvu i ekonomiji zasnovanim na znanju i adekvatan je odgovor na globalizaciju i potrebe savremenog sveta koji karakterišu brze

promene (European Commission, 2010). Proces priznavanja prethodnog učenja omogućava usklađivanje sa obrazovnim tendencijama savremenih obrazovnih sistema.

Rad sagledava i koncept celoživotnog učenja i sa njim povezan sistem obrazovanja odraslih, naročito u perspektivi obrazovne politike Evropske Unije kao referentne za razvoj obrazovnih politika u Srbiji, zemlji kandidatu za prijem u EU. Rad nudi osvrt na strateško opredeljenje, razvoj celoživotnih politika u Srbiji i sa tim vezanu praksu, kao i do sada postignute rezultate.

Važan segment rada je analiza nacionalnih motiva mnogih zemalja za primenu sistema priznavanja prethodnog učenja, kao i njegov nastanak, razvoj, i način uspostavljanja i funkcionisanja. Upoznavanje i izučavanje rezultata procesa validacije u drugim državama može da ukaže na najsvrsishodniji način njegove primene u Srbiji.

Obuhvaćen je i odnos priznavanja prethodnog učenja i formalnog sistema obrazovanja, njihovo međusobno usklađivanje, pitanje osiguranja kvaliteta procesa i mogućih izazova, koji se mogu javiti prilikom implementacije i sprovođenja postupka validacije iskustvenog i neformalnog učenja, kao i odnos prema nacionalnim okvirima kvalifikacija (NOK) i uticaj na njegovu izradu.

## 1. ŠTA JE PRIZNAVANJE PRETHODNOG UČENJA

### 1.1. Informalno i neformalno učenje

Današnje mogućnosti učenja su bezgranične, a dostupnost informacija skoro trenutna. Pojedinci uče i stiču nove veštine i kompetencije, ne samo u tradicionalnom ambijentu učionice kroz formalno učenje, već sve više i van nje. Važno učenje odvija se na poslu, kroz učešće u organizacijama građanskog društva ili u virtuelnom prostoru koji pružaju internet i mobilni uređaji, pojedinačno ili u grupi. Kompanije sve češće nude svojim radnicima mogućnosti obuke radi unapređenja veština kroz organizovano, ali neformalno učenje, koje postaje sve važnije u globalno povezanom svetu u kojem tehnologija omogućava pojedincima da uče na mnoštvo različitih načina i na daljinu (European Commission, 2012).

Obrazovanje obuhvata tri oblika učenja, koje karakteriše prisustvo nastavnika, kao nekog za koga se pretpostavlja da ima veće znanje od učenika. Kada nastavnik ima ovlašćenje da proceni da su ljudi, označeni kao oni kojima je znanje potrebno, efikasno naučili gradivo preuzeto iz unapred utvrđenog obima znanja, oblik učenja predstavlja **formalno obrazovanje**, da li u vidu uzrasno gradiranog i birokratski ustrojenog savremenog školskog

sistema, ili u obliku ličnog učitelja koji uvodi učenika u, ono što se naziva, tradicionalni obim znanja (Livingstone, 2000).

Kada se učenici opredele za sticanje daljeg znanja ili veština dobrovoljnim učenjem sa nastavnikom koji im pomaže da ostvare svoj interes pomoću organizovanog kurikuluma, kao što je slučaj sa mnogim kursevima za obrazovanje odraslih, ili obuka i radionica, oblik učenja smatra se **neformalnim obrazovanjem** (Livingstone, 2000).

Kada se pojedinac podvrgne poučavanju od strane drugih, bez osvrta na namerno organizovani obim znanja, u više slučajnih situacija i spontanim učenjem ili vođenjem ka sticanju veština za rad, onda govorimo o **informalnom** (iskustvenom) **obrazovanju** ili informalnoj obuci. Informalno učenje se procenjuje samo na osnovu ishoda koji su definisani u standardima za kvalifikacije. Učenje koje ne spada u konkretne ishode nije predmet procene (Livingstone, 2000).

EksPLICITNO informalno učenje se razlikuje od svakodnevne percepcije, opšte socijalizacije i drugog spontanog učenja kroz svesne međuljudske aktivnosti koje, inače, predstavlja značajan oblik učenja. Važan kriterijum koji odlikuje eksplicitno informalno učenje jeste sposobnost retrospektivnog prepoznavanja novog, značajnog oblika znanja, razumevanja ili veština stečenih sopstvenom inicijativom, kao i spoznaja procesa sticanja kompetencija. Ovo uputstvo razlikuje eksplicitno informalno učenje od svih drugih oblika učenja kroz svakodnevne aktivnosti (Livingstone, 2000).

Pored upotrebe termina *Recognition of Prior Learning (RPL)*<sup>1</sup>, koji je najrasprostranjeniji, koriste se i termini *Prior Learning Assessment (PLA)*<sup>2</sup>, *Prior Learning Assessment and Recognition (PLAR)*, *Accrediting Prior Experiential Learning (APEL)*<sup>3</sup> i drugi. *Recognition of current competency*<sup>4</sup> je termin omiljeniji u privredi jer direktnije govori o trenutnom znanju i veštinama radnika umesto termina koji označavaju „prethodno“ i „učenje“.

Procesom priznavanja utvrđuju se dve činjenice: prvo, pregleda se dokumentacija (sertifikati, diplome, svedočanstva) vezana za program obuke za koju ustanova pruža usluge priznavanja kompetencija. Drugi postupak predstavlja utvrđivanje da li pojedinac zaista poseduje kompetencije za koje je stekao potvrde (Bateman & Knight, 2003).

Glavni princip je: **da li neko nešto zna ili ume da radi**, a način sticanja znanja ili veština je nebitan. Proces prepoznavanja i priznavanja informalnog (iskustvenog) i

---

<sup>1</sup> RPL - u Australiji, Novom Zelandu, Južnoafričkoj Republici, zemljama jugoistočne Azije i dr.

<sup>2</sup> PLA, PLAR - u Kanadi

<sup>3</sup> APL, APEL - u Vel. Britaniji, Irskoj

<sup>4</sup> Recognition of Current Competency (RCC) - Priznavanje postojećih kompetencija

neformalnog učenja ima za cilj da lična postignuća pojedinca, u vidu određenih primenjivih znanja i veština, učini jasnim, vidljivim i time svrsishodnim u korist, i pojedinca i društva kojem pripada. Formalni sistem obrazovanja ne sme da ima monopol na znanje i na njegovo prenošenje (Werquin, 2010). Prepoznavanjem i potvrđivanjem informalnog i neformalnog učenja društvo ima ogromne uštede u novcu i vremenu, konstatujući faktičko stanje kompetencija pojedinca, umesto da ga bespotrebno upućuje nazad kroz formalni sistem da uči nešto što već zna ili ume (Hargreaves, 2006) (Lafont & Pariat, 2012) (Werquin, 2010). Proces priznavanja može da ima veliki uticaj na poboljšanje mogućnosti pojedinca za zapošljavanje. Ovo je naročito važno za nekvalifikovanu, a radno osposobljenu kategoriju ljudi koja je najugroženija, a koja je imala, ili ograničen pristup formalnom obrazovanju, ili ga nije dovršila (*drop-out*). Nekvalifikovana i niskokvalifikovana radna snaga ima najmanje šansi da obezbedi zadovoljavajuće poslovne mogućnosti (Ministarstvo za ekonomski i regionalni razvoj, 2011). Omogućavanjem formalnog priznavanja stručnih kompetencija, ovi pojedinci stiču dodatni kapital koji im pomaže u pronalaženju odgovarajućeg zaposlenja ili nastavak formalnog obrazovanja (Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike, 2012).

Za poslodavce, priznavanje stručnih sposobnosti radnika predstavlja i način prevazilaženja manjka odgovarajuće radne snage na tržištu rada i njenom prilagođavanju realnim potrebama. Iskustvo može da informiše o svakodnevnoj praksi na radnom mestu. Proces priznavanja prethodnog učenja doprinosi lakšem i sigurnijem planiranju i investiranju preduzeća u odnosu na rapoložive ljudske resurse. Istovremeno se može odgovoriti i na obezbeđivanje neophodnih standarda kvaliteta radne snage spram potreba privrede. Neka vrsta mehanizma priznavanja već postoji i primenjuje se u okviru radnih mesta u preduzećima na različitim nivoima, naročito u industriji i na nivou malih, individualnih preduzeća. U nekim zemljama, poput Australije i Novog Zelanda, vrši se beleženje postignuća bez obzira da li se do njih došlo formalnim, informalnim ili neformalnim putem (Hargreaves, 2006).

Proces priznavanja informalnog i neformalnog učenja predstavlja priliku da se izvrši pozitivan uticaj na ugrožene društvene grupe i način da se poveća pravednost i socijalna inkluzija prilikom kreiranja obrazovnih politika. Ekonomija zasnovana na znanju i stručnosti, promenljiva struktura radne snage, internacionalizacija obrazovanja i zapošljivosti, slobodan i neometan protok radno sposobnog stanovništva, kao i potreba za što većim upošljavanjem ljudi, predstavljaju osnovu novim obrazovnim politikama. U centru pažnje su pristupačnost i pravednost procesa priznavanja informalnog i neformalnog učenja, čijim delovanjem treba uticati na povećanje svesti o važnosti sistema priznavanja svih oblika učenja i usavršavanja, naročito kod ciljnih grupa. Najbitnije informacije trebaju da budu o tome kako, kada i zašto

može da se izvrši procena i priznavanje znanja i veština stečenih mimo formalnih oblika obrazovanja i obuke (Centre Europeen pour le Developpement de la Formation Professionnell (CEDEFOP), 2009).

Pretvaranjem informalnog i neformalnog učenja u formalno, proces priznavanja omogućava smanjenje vremena i troškova do dostizanja kvalifikacije. Priznavanje prethodnog učenja može da ima veliki značaj za osobe koje su kroz radno i životno iskustvo stekli znanje, veštine i sposobnosti uporedive sa onima koje se mogu steći kroz formalni sistem obrazovanja. Naprimer, ljudi koji su imali ili imaju privatni biznis poseduju menadžerske i administrativne sposobnosti i poznavanje finansijskog poslovanja iako nemaju formalno stečene kvalifikacije (Workman, 2012).

## 1.2. Motivi za uvođenje PPU

Faktori koji su motivisali evropske i vanevropske zemlje da uvedu sistem priznavanja prethodnog učenja veoma su raznovrsni. Prema CEDEFOP studiji, ovi faktori se mogu svrstati u nekoliko kategorija (CEDEFOP, 2008):

### **1. Faktor obrazovnog sistema: unapređenje pristupa formalnom obrazovnom sistemu i poboljšanje efikasnosti obrazovnog sistema.**

Jedan od najčešćih razloga koji zemlje navode za uvođenje sistema priznavanja prethodnog učenja je povratak osoba u formalni obrazovni sistem, kao i otklanjanje neuspeha i neefikasnosti obrazovnog sistema. U Južnoj Africi, glavna ciljna grupa su oni koji nisu imali pristup sistemu obrazovanja tokom aparthejda ili one grupe koje su svoja znanja i veštine stekli kroz iskustveno učenje koje nije priznato u formalnom sistemu, sa ciljem njihovog ponovnog uključivanja u formalni sistem obrazovanja (Dyson & Keating, 2005). Španija se suočavala sa niskim prosečnim nivoom obrazovanja stanovništava u odnosu na OECD zemlje. Portugalija je zemlja koja je pre uvođenja sistema priznavanja prethodnog učenja imala najvišu stopu osipanja ili ranog napuštanja školovanja na nivou EU. Nakon uspostavljanja procesa validacije, kvalifikaciona struktura stanovništva u Portugaliji je znatno poboljšana, primetno je olakšano zapošljavanje, a povećan je i broj ljudi koji nastavljaju formalno obrazovanje (OECD, 2004). Zanimljivo je primetiti da otvaranje kvalifikacija prema ishodima učenja i fleksibilnijim putanjama učenja u različitim okruženjima, podstiče razvoj nacionalnog okvira kvalifikacija, na šta ukazuje iskustvo Slovenije.

## **2. Ekonomski faktori: potrebe ekonomije zasnovane na znanju**

Potrebe na tržištu rada se često ističu kao razlog uvođenja sistema priznavanja prethodnog učenja. Naročito u svetlu ekonomske krize zvanične izveštaje sve agresivnije karakterišu podaci o nezaposlenosti, deficitarnim zanimanjima, konkurentnosti, zapošljivosti, mobilnosti i produktivnosti. Jedna od dimenzija ekonomskog faktora je *deficit veština radne snage* za savremene potrebe tržišta rada usled povećanja potrebe za visokokvalifikovanom radnom snagom kako bi Evropska Unija postala konkurentna ekonomija zasnovana na znanju (CEDEFOP, 2009). Smanjenje potrebe za niskokvalifikovanom radnom snagom, praćeno je nedostatkom visokokvalifikovanih radnika. Kao rezultat, veliki broj radnih mesta je nepopunjen, iako je opšta stopa nezaposlenosti visoka. U 2007. godini u Evropi je zabeleženo 78 miliona niskokvalifikovanih odraslih, što predstavlja jednu trećinu radno aktivne populacije (Werquin, 2010). Jasno je da je ekonomski neophodno ulaganje u razvoj ljudskog kapitala i mladih i odraslih, kroz programe za dostizanja minimuma kvalifikacija za ulazak na tržište rada i priznavanja prethodnog učenja koji omogućava sertifikovanje kompetencija, veština i znanja koja nisu prepoznata.

Druga dimenzija je da tržište rada predstavlja *mesto za produkciju neformalnog i informalnog obrazovanja*. U Švajcarskoj, Nemačkoj i Austriji učenje na poslu predstavlja glavni element neformalnog i informalnog učenja, što je deo lokalne kulture i integralni deo obrazovnog sistema (Werquin, 2010). Sledeća dimenzija je nedostatak radne snage *per se*, nezavisno da li se poseduju kompetencije ili ne. I u tom pogledu, rešenje se vidi povratkom na tržište rada neaktivnog stanovništva. To znači njihovo opremanje kompetencijama, veštinama i znanjima za adekvatno uključivanje na tržište rada.

## **3. Socijalni faktori: obezbeđivanje mogućnosti za ugrožene grupe ili socijalno isključene grupe**

Priznavanje prethodnog učenja se vidi kao instrument za reintegraciju socijalno ugroženih grupa u društvo i na tržište rada. Belgija (Flandrija) većinu programa namenjuje starijim od 50, imigrantima, mladima koji su u profesionalnom ili riziku socijalne isključenosti, osobama sa invaliditetom, ili niskokvalifikovanima. Siromašni radnici često se vide kao potencijalno zainteresovane strane u sistemu priznavanja. U nekim zemljama je priznavanje prethodnog učenja ograničeno isključivo na pripadnike ugroženih grupa.

## **4. Demografski faktori: starenje populacije i migracije**

Ovi faktori su vezi sa prethodno navedenim, jer se poklapaju sa prepoznatim ugroženim grupama. Među njima je svakako svoje mesto našla populacija starija od 50 godina, kao u prethodno navedenom primeru. Imigranti su često grupa u riziku od socijalne

isključenosti, i ovakav razlog je nagnao pre svega zemlje sa jakom useljeničkom tradicijom na uvođenje sistema priznavanja prethodnog učenja, poput Australije i Kanade.

### **5. Tehnološki faktori: razvoj novih tehnologija naglašava potrebu za vrednovanjem tehničkih veština koje su stečene putem neformalnog i informalnog učenja**

Brz razvoj tehnologija je glavna karakteristika savremenog sveta. Prema istraživanjima biće potrebe za više poslova, i to potpuno novih poslova do 2020. godine, od onih za kojima je postojala potreba u 2006. godini. Mnogi poslovi će zahtevati najviše kvalifikacije. U 1996. godini, na primer, 31% poslova se zasnivalo na radnoj snazi nižih kvalifikacija ili bez kvalifikacija. Projekcije su da će taj odnos pasti na 18% do 2020. godine<sup>5</sup>. Osim toga, na savremenom tržištu rada, postoji potreba da se omogući zaposlenima da koriste nove tehnologije, i ujedno da se priznaju tehnološke kompetencije u zanimanjima gde su one predominantne. Priznavanje se priznaje kao alternativna opcija koja bi obezbedila priznavanje tehnoloških znanja i ujedno kao adekvatna alatka za analizu potreba za obukom u radnom okruženju.

### **6. Veći nivo svesti i prihvatanja priznavanja prethodnog učenja između glavnih aktera**

Praksa i literatura o priznavanju prethodnog učenja podigle su svest glavnih aktera o značaju i potrebi uvođenja validacije prethodnog učenja. U velikom broju zemalja privatni sektor i civilni sektor sve više učestvuju u razvoju inicijativa za priznavanje prethodnog učenja. Ovakva praksa sve više vodi ka sve većoj zainteresovanosti u učešću u priznavanju prethodnog učenja (Bateman & Knight, 2003).

Proces priznavanja prethodnog učenja je identifikovan kao moćno oružje za vraćanje ljudi u obrazovni sistem jer šalje osobama poruku da ne počinju od nule i da njihovo znanje i iskustvo ima značaj. U nekim privrednim granama obim i dubina promena su tolike da ni relativno skoro stečene sposobnosti i iskustvo nisu dovoljno relevantni za tekuće potrebe i standarde u određenoj oblasti.

Poslodavci ohrabruju sprovođenje procesa priznavanja zbog: obezbeđivanja efikasnijeg i efikasnijeg načina iskorišćenja veština radnika, omogućava brži način sticanja kvalifikacija zaposlenima, omogućava bržu identifikaciju nedostataka u stručnosti, i pruža čvrstu osnovu za kvalitetnu analizu potreba za (do)obukom, podržava kulturu učenja jer izgrađuje poverenje o potrebi daljeg učenja i napredovanja, motiviše zaposlene. Priznavanje predstavlja način da iskusni radnici napreduju kroz obuku neophodnu samo za nedostajuće veštine uz prihvatljivi utrošak vremena i novca (Smith & Clayton, 2009). Poslodavci

---

<sup>5</sup> Continuity, consolidation and change; Towards a European era of vocational education and training. Cedefop, (2009) Reference series; 73.

podržavaju proces priznavanja jer može da utiče na podizanje kvaliteta rada i usluga preduzeća, pruža osnovu za produktivniji pristup upravljanju ljudskim resursima i pomaže pojedincima u karijernom napredovanju (Bateman & Knight, 2003).

Globalna ekonomska kriza, koja je zahvatila savremeni svet u poslednjih nekoliko godina, ukazala je na važnost globalnih procesa i ekonomskih veza koji utiču na stanje lokalne ekonomije, doprinose smanjenju troškova, uspostavljaju zahtev za povećanjem efikasnosti i podizanjem kvaliteta usluga, i doprinosi smanjenju nezaposlenosti (Livingstone, 2000).

Priznavanje prethodnog učenja podržava ekonomski rast preko povećanja konkurentnosti i promocijom socijalne povezanosti, poboljšavajući zapošljivost i karijerne perspektive svih, od najstručnijih kadrova do onih sa niskim kvalifikacijama. Proces priznavanja je prepoznat kao važno oruđe u dostizanju ekonomskih i društvenih ciljeva na nivou cele Evrope (OECD, 2010).

Povezanost tržišta i globalna ekonomija, kao i UNESCO konvencija o priznavanju studija, stepena i diploma, i Univerzalna konvencija o priznavanju studija i kvalifikacija u visokom obrazovanju, ukazuju na potrebu za međunarodnim priznavanjem kvalifikacija. Definisane standarde zasnovane na kompetencijama, korisna je osnova i za proces priznavanja prethodnog učenja (Gonczi, Hager, & Oliver, 1990).

Prolaz kroz proces priznavanja zahteva kraće odsustvovanje sa posla, i vreme je prilagođeno korisniku spram njegovih obaveza. U formalnom sistemu, pojedinci moraju da odsustvuju sa posla kako bi pratili organizovana predavanja i obuke. Priznavanje nudi mnogo fleksibilnije načine dostizanja željenog cilja i omogućava pokazivanje praktičnih znanja i veština ostvarenih na radnom mestu čime se ojačava kredibilnost ishoda, dok se u formalnom sistemu uči prema nastavnim planovima, bez prave prilike da se prepozna realna vrednost i primenljivost naučenog (Andersson & Fejes, 2012).

Nisu retke situacije u kojoj su radnici u neravnopravnom položaju upravo zbog nedostatka formalnih kvalifikacija i onemogućena im je prilika za napredovanje, a upravo se tim radnicima često postavlja zahtev da pomognu osobama koje su zaposlene da bi preuzele njihovu ulogu na poslu. Ukidanje ovakvih situacija jedan je od prioriteta u implementaciji jednakosti u zapošljavanju (European Commission, 2010).

Validacija neformalnog i informalnog učenja utiče i na razvijanje sistema obrazovanja i nakon nivoa obaveznog školovanja, jer vrši priznavanje relevantnog učenja iskazanog kroz ishode ili kompetencije, bez obzira gde, kada i kako je stečeno. Priznavanje vrši i pozitivni pritisak na što skoriju izradu nacionalnog sistema kvalifikacija prema

međunarodnim standardima jer su postojeća zanimanja i stručna zvanja u neskladu sa društveno-ekonomskim i tehnološkim promenama.

U zemljama članicama Evropske Unije, kojoj teži i naša zemlja, priznavanje prethodnog učenja daje suštinski doprinos ambicijama EU u postizanju održivog rasta postavljenog Strategijom Evropa 2020. Ovaj uticaj može biti značajan za funkcionisanje tržišta rada jer mehanizam validacije omogućava veću transparentnost o raspoloživim veštinama radno sposobnog stanovništva i olakšava premošćavanje jaza između postojećih i potrebnih kompetencija radne snage. Takođe, priznavanje promoviše bolju prenosivost veština između sektora i kompanija, i olakšava mobilnost na evropskom tržištu rada. Olakšavajući profesionalnu i prostornu mobilnost, priznavanje utiče na usklađivanje znanja i veština sa rešavanjem nedostataka za određenim kompetencijama u rastućim sektorima i time pruža podršku ekonomskom oporavku (European Commission, 2012).

Promoterima priznavanja prethodnog učenja želja je da se uspostave legitimne vrednosti profesionalnih veština i znanja, i da utiču na modelovanje obrazovnog sistema kako bi se adaptirao na nove zahteve u društvu.

Sa procesom priznavanja prethodnog učenja zatvara se krug: prvo obrazovanje i prve škole nastale su demonstracijom i pretakanjem iskustvenog i radom stečenog znanja i veština onima koji žele da ih nauče. Vremenom se obrazovanje odvojilo od prakse i, u mnogim slučajevima, postalo samo sebi svrha (Lafont & Pariat, 2012).

## **2. EVROPSKA PERSPEKTIVA REFORMI OBRAZOVANJA I KONTEKSTUALNI FAKTORI U SRBIJI**

### **2.1. Problemi formalnog obrazovnog sistema Srbije u odnosu na ekonomske i političke perspektive Evrope i sveta**

Obrazovanje u Srbiji, iako je u proteklih desetak godina prolazilo kroz reforme, nije doživelo suštinske promene koje su neophodne, naročito u srednjem stručnom i visokom obrazovanju. Za mnogim zanimanjima ne postoji potreba na tržištu rada, mnoga su prevaziđena, dosta njih je znatno izmenjeno. Konstantno je prisutan problem nedostatka kvalitetne prakse kojom bi se omogućio lakši prelazak u svet rada i poboljšao kvalitet i sposobnost učenika da odgovore na konkretne poslovne zahteve. Svet rada se veoma brzo menja, ne samo zbog razvoja tehnologije, već i zbog brzih promena na ekonomsko-političkom planu koje uslovljavaju nagle seobe kapitala i premeštanje proizvodnih kapaciteta u povoljnije

ekonomsko okruženje (Nacionalna služba za zapošljavanje, 2012) (Vasić et al., 2013). Sve ovo su razlozi za insistiranje na podršci celoživotnom učenju i priznavanju prethodnog učenja od strane EU i OECD, kao načinima da se prevaziđe problem izazvan naglim napredovanjem tehnologije i informatike, kao i seobom kapitala u sredine sa nezadovoljavajućom obrazovnom strukturom stanovništva.

### **Kratak pregled reforme srednjeg stručnog obrazovanja**

Obuhvat dece (uzrasta 15-18 godina) srednjim obrazovanjem je u školskoj 2009/10. godine bio na nivou 84,4% (Ministarstvo prosvete i nauke, 2010). Međutim, učešće je znatno niže za decu iz porodica nižeg obrazovnog nivoa (72%), siromašnih porodica (58%), Roma (38%) i izbeglica i interno raseljenih lica (78%) (Republički zavod za statistiku, 2007). Tokom školske 2010/11. godine, 76,2% učenika je upisano u srednje stručno obrazovanje, a ostalo (23,8%) u gimnazije (Republički zavod za statistiku, 2010).

Ključni izazov reformi srednjeg stručnog obrazovanju u Srbiji je modernizacija obrazovnih profila u skladu sa potrebama ekonomije. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja je započelo reformu srednjeg stručnog obrazovanja 2002. godine. Do danas, samo 67 obrazovnih profila od 347 u 15 područja rada je u revidirano u skladu sa standardima zanimanja koji su usaglašeni sa predstavnicima privrede, i zasnovani su na kompetencijama i modularno organizovani (Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, 2010)<sup>6</sup>. U septembru 2010. godine, po prvi put ogledni, odnosno modernizovani profili su iz statusa ogleđa prešli u sistem, i to ukupno 9 profila u tri područja rada: poljoprivreda, proizvodnja i prerada hrane (7), geodezija i građevinarstvo (1) i elektrotehnika (1). U 2010/11. godini, učešće učenika koji pohađa modernizovane profile (ogledne i koji su ušli u sistem) čini svega 17% ukupne populacije srednjeg stručnog obrazovanja (Ministarstvo prosvete i nauke, 2011), tako da veći deo učenika završava srednju stručnu školu prema obrazovnim profilima koji se zasnivaju na zastarelim programima i nastavnim metodama, koji ne odgovaraju niti savremenim tehnologijama, niti savremenom poslovanju.

Prema *Anketi poslodavaca Srbije* većina poslodavaca istakla je kao problem da značajan broj radnika ne poseduju šire kompetencije i specifične lične karakteristike (Vasić et al., 2013). Jedna od najvažnijih karakteristika/crta ličnosti koju poslodavci očekuju od svojih zaposlenih jeste sklonost ka rešavanju problema (14,8%), zatim sklonost ka iznalaženju praktičnih rešenja (13,3%), kao i samostalnost u radu (9,9%). Problem nedostatka ličnih karakteristika odnosi se na lica sa III, IV i VII-1 stepenom stručne spreme. Nepostojanje

---

<sup>6</sup> Od čega 6 od 67 profila nije modularno organizovano i ne zasniva se na kompetencijama

odgovarajućeg zanimanja u obrazovnom sistemu najčešći je razlog usled kojeg poslodavci ne mogu da na zadovoljavaje svoje potrebe za novozaposlenima u IV stepenu (68,4%) i VII-1 stepenu stručne spreme (26,1%) (Vasić et al., 2013). Sve ovo su jasni pokazatelji nemogućnosti formalnog obrazovnog sistema u Srbiji da odgovori na zahteve i potrebe tržište rada za licima sa odgovarajućim kompetencijama.

Evropska Unija ima svoje zahteve u pogledu reformi sistema obrazovanja radi uspostavljanja Evropskog obrazovnog prostora i sistema celoživotnog učenja. Povezivanje i stvaranje jedinstvenog tržišta uslovljava potrebu za usklađivanjem obrazovnih ishoda, uspostavljanjem standarda i formulisanjem jasnih i prepoznatljivih kompetencija (Council Notices, 2009). Usled neprekidnog tehnološkog napretka, pojave novih tipova usluga i konstantnih promena u načinu poslovanja, dostignute kompetencije brzo zastarevaju, te kvalitetno obrazovanje, a naročito stručno usavršavanje, nameću se kao imperativ kako bi se poboljšala i održala zapošljivost i prilagodljivost stalnim promenama na tržištu rada (Grahovac, 2013).

Harmonizacija i usklađivanje sa vrednosnim sistemima, politikama i pravilima Evropske Unije u procesu pridruživanja pokazala se kod srednjoevropskih zemalja, danas članicama EU, kao jedan od snažnih pokretača promena u obrazovnoj politici, a takav kurs se može primetiti i u Srbiji.

U aktuelnoj evropskoj regulativi obrazovanje i obuka imaju ključnu ulogu u dostizanju ciljeva EU 2020 za pametan, održiv i inkluzivan razvoj. Dva glavna cilja strategije EU2020 (European Commission, 2010) odnose se na unapređenje obrazovanja odnosno, smanjenje stope ranog napuštanja školovanja ispod 10%, i povećanje učešća građana starosti od 30-34 godine koji su završili tercijarno obrazovanje ili ekvivalent na najmanje 40%. Njihovo ostvarivanje će imati podsticajan uticaj i na dostizanje ciljeva EU 2020 u drugim oblastima, pre svega povećanje stope zaposlenosti, promovisanje istraživanja i razvoja i smanjenje siromaštva. Dve od sedam ključnih inicijativa u ostvarivanju definisanih ciljeva EU 2020 imaju poseban značaj za obrazovanju i obuku. Inicijativa *Mladi u pokretu*, ima za cilj da pomogne mladima u ostvarivanju njihovog punog potencijala kroz obrazovanje i obuku i na taj način unaprede svoju zapošljivost. Ističe se da za mlade u riziku od socijalnog isključivanja posebnu dobrobit može predstavljati razvijanje mogućnosti neformalnog i informalnog učenja, kao i osnaživanje mera za prepoznavanje i priznavanje rezultata takvog obrazovanja unutar nacionalnog okvira kvalifikacija, čime bi im se otvorila vrata za nastavak usavršavanja. (Communication from the Commission, 2010). *Agenda za nove veštine i nova radna mesta* ističe potrebu za podizanjem veština koje će doprineti većem zapošljavanju.

Agenda navodi da veliki značaj na povećanje stope zaposlenosti imaju kvalifikacioni sistem zasnovan na ishodima učenja, i validacija veština i kompetencija stečenih u neformalnom i informalnom kontekstu (Communication from the Commission, 2010).

## **2.2. Kontekstualni faktori (demografske projekcije, siromaštvo, zapošljavanje, obrazovna struktura stanovništva, stopa osipanja iz formalnog sistema obrazovanja, obrazovanje odraslih i celoživotno učenje)**

Za razmatranje uvođenja sistema priznavanja prethodnog učenja neophodno je sagledati relevantne pokazatelje kao što su: demografska slika Srbije, siromaštvo, zaposlenost, obrazovna struktura stanovništva, i obrazovanje odraslih uz osvrt na uspostavljanje sistema za celoživotno učenje.

### **Demografske projekcije**

Demografsku sliku Srbije, u prvoj polovini XXI veka, usled niske stope fertiliteta<sup>7</sup> i dužeg očekivanog životnog veka, karakterišu dva osnovna trenda: depopulacija i intenzivno starenje. Sa 1/6 populacije starije od 65 godina, Srbija se nalazi u grupi najstarijih nacija u svetu. Demografske projekcije ukazuju da će starenje populacije nastaviti da raste, a broj starijih od 80 godina će se gotovo učetvorostručiti. Istovremeno, broj lica mlađih od 15 godina, koji je u padu od 1995. godine, smanjiće se za oko 45%. Prema svakoj od analiziranih varijanti (niska, srednja, visoka...) proces depopulacije biće kontinuiran, a ukoliko bi se tokom narednih trideset godina održao nivo fertiliteta i mortaliteta iz 2011. godine, Srbija će imati više od milion stanovnika manje 2041. godine, sa više od 25% starijih od 65 godina tj penzionera (Republički zavod za statistiku, 2014). Stanje i projekcije starosne strukture nacije, ukazuju na drastičan pad broja radno sposobnog stanovništva u narednim decenijama. Uz postojeću neodgovarajuću kvalifikacionu strukturu, neadekvatne i zastarele ishode formalnog obrazovnog sistema i značajan procenat radno neaktivnog stanovništva, proces priznavanja prethodnog učenja može da pomogne u ublažavanju negativnih efekata demografske projekcije stanovništva u Srbiji (Ministarstvo za ekonomski i regionalni razvoj, 2011) (OECD, 2010).

Demografska slika romske populacije se značajno razlikuje od opšte populacije. Romi imaju visoku stopu nataliteta, što ih čini najmlađom populacijom u Srbiji prosečne starosti 27,5

---

<sup>7</sup> stopa fertiliteta sa 1.4 deteta po ženi u 2009. korespondira sa prosekom u EU-27, koji je 1.5 u 2007. godini

godina i veličinom prosečne porodice od 5,3 članova po domaćinstvu (Republički zavod za statistiku, 2014).

### Siromaštvo

Podaci *Ankete o potrošnji domaćinstva* (Republički zavod za statistiku, 2010) pokazuju da, nakon pada u periodu 2006 - 2008, od 2009. godine Srbija beleži ponovni porast broja siromašnih. U 2010. godini ukupno 9,2% stanovnika Republike Srbije živelo je ispod apsolutne linije siromaštva. Prema podacima, siromaštvu je izloženi stanovništvo koje živi na vangradskom području (13,6%). Ekonomski status nosioca domaćinstva je najuticajniji faktor siromaštva. Najveću stopu siromaštva beleže upravo porodice čiji je nosilac nezaposlen (17,9%) odnosno neaktivan (17,1%). Stepem obrazovanja visoko korelira sa siromaštvom, tako da se najveći broj siromašnih beleži u kategoriji lica sa nezavršenom osnovnom školom (14,2%) i sa završenom samo osnovnom školom (12,7%). Upravo preko procesa priznavanja neformalnog i informalnog učenja, može se povećati zapošljivost i mobilnost stanovništva. Jedan od najznačajnijih efekata procesa validacije jeste povećanje samopouzdanja pojedinaca u sopstvene sposobnosti i time njihovo aktivnije učešće na tržištu rada (CEDEFOP, 2009) (European Commission, 2012).

### Zapošljavanje

Stopa zaposlenosti (45,4 %) i stopa aktivnosti (59,4 %) (Republički zavod za statistiku, 2011) stanovništva radnog uzrasta u Srbiji je ispod nivoa EU-27 (63,8% odnosno 70,8%), (Eurostat, Q1-2011) ali ujedno je niža od susednih zemalja. Strategije EU 2020 postavlja cilj stope zaposlenosti od 75%. Stopa zaposlenosti i aktivnosti beleži pad u poslednjih 10 godina. Ukršteno sa podatkom o demografskom opadanju stanovništva radnog uzrasta, ovakva situacija postavlja velik izazov za politiku zapošljavanja, ali i obrazovnu politiku u Srbiji.

Srbija ima znatno višu stopu neaktivnosti (40,6%) i nezaposlenosti (23,6%) u poređenju sa EU-27 gde je stopa neaktivnosti 29,2% (Eurostat, Q1-2011) od ukupnog stanovništva radnog uzrasta i stopa nezaposlenosti iznosi 9,4%<sup>8</sup> od aktivne populacije. Nijedna zemlja u Evropi nema veću stopu nezaposlenosti od Srbije. Visoka stopa neaktivnosti je posebno zabrinjavajuća jer, ne samo da ljudi ostaju bez posla, već odlaze u neaktivnost. Utoliko više jer *Anketa o radnoj snazi* meri realnu neaktivnost, odnosno pokriva populaciju koja je na formalnom tržištu rada, ali i one koji su zaposleni na „crno“. Upravo visoka stopa neaktivnosti ukazuje na netaknut potencijal za ekonomiju i obrazovnu politiku Srbije.

---

<sup>8</sup> Aged 15-74, Eurostat, Q2 2011

Nezaposlenost u Republici Srbiji ima dugoročni karakter. Stopa dugoročne nezaposlenosti za lica radnog uzrasta (15-64) u aprilu 2012. godine iznosi 20,4% i povećala se za 2,3 procentna poena u odnosu na novembar 2011. godine (18,1%). Udeo dugoročno nezaposlenih lica (onih koji posao traže godinu dana i duže) u broju nezaposlenih radnog uzrasta 15-64 je visok, i u aprilu 2012. godine iznosio je 78,1%. Dugo čekanje na zaposlenje dovodi do gubitka motivacije, znanja i smanjivanja mogućnosti za zapošljavanje (Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike, 2012).

Od ukupnog broja nezaposlenih, najveće učešće imaju lica od 45-64 godina 32,3%, a mladi od 20-29 čine 30,3%. Stopa nezaposlenosti mladih je 51,9% u novembru 2011, u poređenju sa 22% u EU-27<sup>9</sup> što ukazuje na slabu prohodnost mladih ka poslu. Stopa zaposlenosti lica starosti 55-64 iznosi 31% u poređenju sa 46,7% u EU-27<sup>10</sup>.

Ukoliko se izuzmu lica koja ne poseduju ili poseduju veoma nizak nivo kvalifikacija (I i II stepen stručne spreme), zabrinjavajuće je saznanje da su lica sa srednjim nivoom stručnosti (III, IV i V stepen stručne spreme) izložena visokom riziku od gubitka posla (Nacionalna služba za zapošljavanje, 2012). Ovo saznanje je takođe relevantno i za sagledavanje budućih strategija aktivne politike zapošljavanja koje treba da budu usmerene ka permanentnom unapređenju ličnih kompetencija ponude radne snage, polazeći od lokalnog i regionalnog ka nacionalnom nivou. Ovome treba dodati i to da Srbija ima nezadovoljavajuću obrazovnu strukturu zaposlenih u kojoj značajan deo čine nestručna lica (oko 1/5 zaposlenih). Rezultati *Ankete poslodavaca* pokazuju da će se u budućnosti i od zanimanja u I i II stepenu stručnosti tražiti sve veći broj veština iz grupe prenosivih posebnih znanja i veština (I stepen stručne spreme) i stručnih znanja i veština i širih kompetencija i ličnih karakteristika (II stepen stručne spreme) (Vasić et al., 2013).

Upravo stariji radnici, koji ostaju bez posla usled procesa restrukturiranja javnih i društvenih preduzeća, zajedno sa radnicima koji rade na slabo i neredovno plaćenim poslovima, obično nižeg obrazovnog nivoa, kao što su sezonski radnici i radnici na „crnom“ tržištu, čine novi sloj siromašnih u Srbiji odnosno, „siromašni zaposleni“ (Matkovic, 2006).

Obrazovni nivo stanovništva radnog uzrasta je jedna od važnih determinanti pozicije na tržištu rada. Lica sa nižim obrazovnim nivoom (osnovna škola, i bez završene osnovne škole), imaju nisku stopu aktivnosti (40,5% odnosno 31,5%) i zaposlenosti (30,7% odnosno 14,1%) u poređenju sa opštom populacijom radnog uzrasta. Lica sa završenom srednjom školom, ako se izuzmu lica bez osnovne škole, imaju najveću stopu nezaposlenosti od 26,9%,

---

<sup>9</sup> Population aged 15-24, Eurostat (Q1, 2011)

<sup>10</sup> Population aged 55-64, Eurostat (Q1 2011)

što je pokazatelj nejednačenosti obrazovnih ishoda i potreba za znanjima i veštinama na tržištu rada (Republički zavod za statistiku, 2011) (Nacionalna služba za zapošljavanje, 2012).

Iz ugla Nacionalne službe za zapošljavanje, jedan od ključnih problema nezaposlenosti u Srbiji je nizak obrazovni nivo ljudi koji su na evidenciji te službe, te je neophodno unaprediti obrazovanje cele populacije.

### **Obrazovna struktura stanovništva**

Obrazovna struktura stanovništva je na vrlo nezadovoljavajućem nivou. U Srbiji, prema popisu iz 2011. godine, skoro 3% stanovništva je potpuno nepismeno, a oko 12% radno sposobnog stanovništva je bez ili sa nepotpuno završenim osnovnim obrazovanjem. Pokazatelji o obrazovnom statusu pripadnika ugroženih grupa su još lošiji, što se može videti na primeru Roma<sup>11</sup>, od kojih čak 62% nema formalno obrazovanje.

*Anketa o radnoj snazi* potvrđuje niža obrazovna postignuća populacije stanovništva starosti 15 i više godina: 36,8% stanovništva ima osnovno obrazovanje ili manje, sa čak 3% bez škole, 48,7% ima srednju školu, a 14,6% ima tercijarno obrazovanje (što uključuje lica sa višim i visokim obrazovanjem)<sup>12</sup>. Mladi su bolje obrazovani od starijih građana, npr. čak 84% lica uzrasta 20-24 ima završenu srednju školu, što je ujedno najveći procenat obrazovnog statusa po starosnim kategorijama.

### **Stopa osipanja dece i mladih**

Stopa osipanja dece i mladih je prisutna na svim obrazovnim nivoima. U 2008/09. godini stopa osipanja na nivou osnovne škole je bila 5,6% (Ministarstvo prosvete i nauke, 2010)<sup>13</sup>. Međutim, prema istraživanju generacije 2000-2008. godine, stopa osipanja je bila na nivou 7% (Ministarstvo prosvete i nauke, 2009).

Najveća stopa osipanja beleži se na prelasku iz osnovne u srednju školu, oko 10-15%. Naime, obuhvat mladih (uzrasta 15-18 godina) srednjim obrazovanjem je u školskoj 2009/10. bio na nivou 84,4%. Stopa osipanja u četvorogodišnjoj srednjoj školi je značajno manja od osipanja u trogodišnjem srednjem stručnom obrazovanju - 9,1% u odnosu na 22,6% (Ministarstvo prosvete i nauke, 2010). Najviše stope osipanja su za decu pripadnike ugroženih grupa, što se može ilustrovati primerom romske dece gde 14% dece koja se upiše u prvi razred osnovne škole - ne završi je (UNICEF i Republički zavod za statistiku, 2011).<sup>14</sup> Osobe

---

<sup>11</sup> Anketa o životnom standardu 2002-2007, Republički zavod za statistiku

<sup>12</sup> Anketa o radnoj snazi, 2011, RZS

<sup>13</sup> prema UNESCO metodologiji (Unesco Institute for Statistics, Education Indicators, Technical Guidelines)

<sup>14</sup> U nekim starijim studijama ove procene su bile znatno lošije, npr. u *More than the official estimate – position of Roma children in Serbia*, Centar za prava deteta, Save the children, Beograd, 2006, 72% romske dece koja upišu prvi razred osnovne škole ne završi je.

koje su rano prekinule školovanje predstavljaju 30% populacije uzrasta 18-24 u poređenju sa 14,9 u EU-27 (Vlada Republike Srbije, 2011).<sup>15</sup>

### **Obrazovanje odraslih, stanje i prilike**

U 2008. godini, učešće populacije starosti od 25-64 u obrazovanju odraslih u Srbiji je svega 3% i značajno niže od EU-27 proseka 9.1% u 2010. godini.

Formalno obrazovanje odraslih realizuje se u školama za osnovno obrazovanje odraslih, po posebnom školskom programu. Trenutno u Srbiji funkcioniše i radi 15 škola za osnovno obrazovanje odraslih (Republički zavod za statistiku, 2011) sa oko 2.500 polaznika na godišnjem nivou, uprkos činjenici da, prema poslednjem popisu, u Srbiji ima čak 1,3 miliona ljudi bez završenog osnovnog obrazovanja. Iako srednje škole, prema Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, imaju mogućnost da ostvaruju poseban školski program za obrazovanje odraslih na srednjem nivou, programe prekvalifikacije, dokvalifikacije, specijalizacije, stručnog usavršavanja, obrazovanje odraslih se u srednjim školama odvija vrlo sporadično. Određeni kvalitativni pomaci učinjeni su uspostavljanjem centara za kontinuirano obrazovanje odraslih u pet srednjih stručnih škola (u Beogradu, Nišu, Zrenjaninu, Boru i Kragujevcu). Centri su uspostavljeni kao programski otvorene i potrebama privrede i tržišta rada prilagođene organizacione jedinice škole, čija je osnovna delatnost: razvoj i realizacija redovnih programa stručnog obrazovanja, realizacija kratkotrajnih i sertifikovanih programa stručnog osposobljavanja i obuke, realizacija programa kontinuiranog stručnog usavršavanja za zaposlene, realizacija programa posle srednjeg obrazovanja i realizacija posebnih programa neformalnog obrazovanja (programi koji doprinose razvoju ključnih kompetencija, priznavanje prethodnog učenja i informisanje, savetovanje i vođenje). Centri za kontinuirano obrazovanje razvili su oko 50 programa stručnih obuka, koji za rezultat imaju javno priznate sertifikate. Kroz obuke u Centrima prošlo je oko 2.000 polaznika i u toku je uspostavljanje sistema njihovog kontinuiranog praćenja. Centri predstavljaju dobar primer kako se srednja stručna škola može osposobiti da odgovori na potrebe obrazovanja i obuke odraslih u svrhu zapošljavanja na lokalom i regionalnom nivou i samozapošljavanja i to kroz partnerstvo sa kompanijama i službama za zapošljavanje.

U Srbiji, u praksi se izdvaja nekoliko grupa institucija i organizacija u kojima se odvija i neformalno obrazovanje i učenje odraslih, poput: narodnih, radničkih i otvorenih univerziteta, Nacionalne službe za zapošljavanje, privredne komore, različitih agencija, profesionalnih udruženja i asocijacija, nevladinih udruženja i organizacija civilnog društva.

---

<sup>15</sup> EU 2020 cilj je 10%.

Nažalost, ne postoji sistematsko praćenje i prikupljanje podataka o pružaocima svih ovih oblika obrazovanja i učenja odraslih. Nepostojanje regulative onemogućava ostvarivanje prava odraslih na kvalitetno obrazovanje. Izostajanje zakonske regulative stvorilo je tzv. *crno tržište* obrazovanja i diploma, i prema nekim procenama, preko 2/3 tržišta obrazovnih usluga otpada na neregulisano, neakreditovano i nekvalitetno obrazovanje, koje se uglavnom odvija u vidu kurseva i seminara. Jedan od ključnih problema u oblasti učenja i obrazovanja odraslih, jeste upravo slaba veza između formalnog i neformalnog obrazovanja. Ne postoji sistem priznavanja prethodnog učenja, a neformalno obrazovanje i učenje je nedovoljno prepoznato i u nedovoljnoj meri uključeno u sistem obrazovanja. Ipak, postoji svest o potrebi i značaju unapređenja ove oblasti i neki napori su učinjeni. U toku 2010. godine, Vlada Republike Srbije formirala je Savet za stručno obrazovanje čime je stvoren institucionalni osnov za brigu o kvalitetu obrazovanja odraslih i za njegovo sistemsko praćenje i razvoj. U toku je nekoliko sistemskih projekata (pre svega IPA 07 – Modernizacija sistema srednjeg stručnog obrazovanja, i IPA 08 – „Druga šansa“ - Razvoj sistema funkcionalnog obrazovanja odraslih), koji imaju za cilj uspostavljanje sistemskih rešenja za ključne procese kao što su akreditacija i sertifikacija priznavanja prethodnog učenja, što bi za posledicu trebalo da ima uvođenje reda u polje neformalnog obrazovanja, uspostavljanje sistema kvalifikacija i sistema osiguranja kvaliteta u obrazovanju odraslih, uspostavljanje optimalne mreže za ostvarivanje programa obrazovanja odraslih kao i uspostavljanje funkcionalne veze između sistema formalnog i neformalnog obrazovanja (Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike, 2012).

U Srbiji je, u julu 2013. godine, donet novi Zakon o obrazovanju odraslih, u kome se prvi put pojavljuje, pored formalnog, i neformalno i informalno učenje. Ovim Zakonom ozvaničena je mogućnost da se kroz poseban postupak izvrši procena znanja, veština i sposobnosti stečenih kroz radno i životno iskustvo, u okviru akreditovanih institucija (Ministarstvo prosvete, 2013).

### **Celoživotno učenje**

Celoživotno učenje je vrlo važna tema obrazovnog diskursa danas. Ono je sredstvo koje promoviše promene i osnovni je princip savremenih obrazovnih sistema i politika. Upravo celoživotno učenje predstavlja platformu na kojoj nastaje sistem priznavanja prethodnog učenja i ujedno objašnjava prirodu, relevantnost i neophodnost ovog sistema (OECD, 2005).

Suštinska odrednica celoživotnog učenja je da svako ima mogućnost da uči tokom celog života, a to je važno kako za društveni, tako i za individualni napredak. Celoživotno

učenje predstavlja mogućnost za svakog pojedinca da se uključi u obrazovanje u bilo kom trenutku, i da uključuje sve forme života i učenja, nezavisno od toga kada se i gde ono dešava. Omogućava građanima da budu fleksibilniji i prilagodljivi na svet koji se stalno menja, i da utiču na stvaranje bolje budućnosti za sebe i društvo u celini. Učenje se ne vezuje samo za školski sistem, niti za čvrsto definisane faze života već je samo učenje promenljivo, nepredvidljivo, i odluka, odnosno, individualni čin svakog pojedinca.

Strateškim okvirom za evropsku saradnju u obrazovanju i obuci ET 2020 (Council Notices, 2009) obrazovne politike na nivou Unije su definisane kao odgovor na zajedničke izazove. Neki od njih su: starenja društva, deficit veština radne snage, globalna konkurentnost i tehnološki izazovi, pri čemu je ulaganje u ljudski kapital od suštinske važnosti za ostvarivanje održivog i razvoja zasnovanog na znanju, uz istovremeno promovisanje ličnog ostvarenja, socijalne kohezije i aktivnog građanstva. Celoživotno učenje se prepoznaje kao jedan od četiri strateška prioritetna cilja, i ističe se razvijanjem strategija za celoživotno učenje i posebno nacionalnih kvalifikacionih okvira na osnovu ishoda učenja i njihovo uvezivanje sa evropskim okvirom kvalifikacija. Teži se uspostavljanju fleksibilnijih putanja učenja – uključujući bolju tranziciju između različitih sektora za obrazovanje i obuku, veću otvorenost ka neformalnom i informalnom učenju, i povećanu transparentnost i priznavanje ishoda učenja (Communication from the Commission, 2010). Na nivou EU učešće odraslih u obrazovanju se povećalo sa 7.1% u 2000. na 9.1% u 2010. godini (populacija 25-64; muškarci 8.3%. žene: 10.0%)<sup>16</sup>. **Za period do 2020. godine, EU postavlja evropski standard na nivou 15% za populaciju starosti od 25-64 u cilju praćenja napretka politika i mera celoživotnog učenja.**

Nova Agenda za obrazovanje odraslih (Council Resolution, 2011) posebno ističe potrebu za prevazilaženje posledica ekonomske krize, nestabilnosti na tržištu rada, i potrebe za smanjenjem socijalne isključenosti niskokvalifikovanih grupa. U dostizanju prioriteta i ciljeva, ET 2020 preporučuje, između ostalih mera, promovisanje angažovanja poslodavaca u učenju u radnom okruženju, definisanje fleksibilnih putanja učenja koje bi otvorile pristup visokoškolskim programima. Naglasak je stavljen i na uspostavljanje funkcionalnog sistema validacije neformalnog i informalnog učenja sa promovisanjem njegove upotrebe među odraslima na svim nivoima kvalifikacija. Potrebno je unaprediti pristup validaciji migrantima,

---

<sup>16</sup> Eurostat, LFS 2010, Najbolje učešće u obrazovanju odraslih beleže Danska 32.8%, Švedska 24.5%, Finska 23% i Velika Britanija 19.4% - iako je u VB zabeležen veliki pad sa 27.6% 2005. godine. Zemlje sa najnižim učešćem u obrazovanju odraslih su Bugarska 1.2%, Rumunija 1.3%.

Romima, i drugim ugroženim grupama, uz promovisanje sticanja transverzalnih ključnih kompetencija<sup>17</sup>.

Značaj celoživotnog učenja zasniva se na neophodnosti da se podigne nivo kvalifikacija nisko i nekvalifikovane populacije u cilju prilagođavanja tehnološkim promenama, kao i na podizanju sveukupnih ekonomskih performansi. Celoživotno učenje može da ponudi rešenje za veliki broj onih koji rano napuštaju školu, pre svega kroz ponudu programa *Druge šanse*, sa posebnim fokusom na čitalačku i matematičku pismenost, informatičke kompetencije i znanje stranih jezika.

Saopštenja Evropske Komisije *Nikada nije kasno za učenje* (Communication from the Commission, 2006) i *Uvek je dobro vreme za učenje* (Communication from the Commission, 2007) pozivaju na podizanje kvaliteta i efikasnosti u obrazovanju odraslih, kreiranje mogućnosti da odrasli idu „korak više“ u sticanju kvalifikacije, koje su za barem jedan nivo više od ranijeg nivoa, ubrzavanje procesa prepoznavanja i priznavanja prethodnog učenja, kao i obezbeđivanje ulaganja u obrazovanje odraslih i monitoring napretka.

Pored političkog okvira, na nivou EU su razvijeni instrumenti i sredstva koji bi omogućili sprovođenje politika celoživotnog učenja zemalja članica, i u tom smislu omogućile prepoznavanje kvalifikacija, iskustava i veština. Među njima su definisane ključne kompetencije za celoživotno učenje, evropski okvir kvalifikacija za celoživotno učenje, čiji je cilj uvezivanje nacionalnih okvira kvalifikacija radi lakšeg nalaženja posla i završetka školovanja između zemalja članica Evropske Unije. Podrška u sprovođenju inicijativa i mera u oblasti celoživotnog učenja omogućena je kroz strukturne fondove, pre svega **Evropski socijalni fond**, kao i kroz programe za celoživotno učenje. U te programe spadaju **Erasmus**, **Grundtvig** i **Leonardo da Vinči** (u delu učenja u radnom okruženju i kontinuirane stručne obuke). Erasmus je program koji podržava mobilnost studenata za rad i studiranje u inostranstvu, a Grundtvig, pored ostalog, bavi se razvojem metodologije nastave i učenja, omogućavanjem mobilnosti zaposlenih, unapređivanjem učenja za ugrožene grupe, jačanjem socijalne inkluzije, aktivnog građanstva, aktivnog starenja i drugo.

---

<sup>17</sup> *The European Framework for Key Competences for Lifelong Learning*, utvrđuje 8 ključnih kompetencija neophodnih za lično ispunjenje, aktivno građanstvo, socijalnu inkluziju i zaposlenost u društvu zasnovanom na znanju: 1) komunikacija na maternjem jeziku; 2) komunikacija na stranom jeziku; 3) matematička pismenost i osnovne kompetencije u nauci i tehnologiji; 4) digitalne kompetencije; 5) učenje radi učenja; 6) socijalne i građanske kompetencije; 7) osećaj za inicijativu i preduzetništvo; 8) kulturološka osveščenost i ekspresija.

### 2.3. Nova Strategija obrazovanja u Srbiji

Princip celoživotnog učenja i obrazovanja odraslih prepoznat je kao jedno od glavnih strateških opredeljenja već u prvom talasu reforme obrazovne politike i sistema u Srbiji, u strateškom dokumentu *Kvalitetno obrazovanje za sve* iz 2002. godine, a 2006. godine Vlada Srbije usvaja *Strategiju razvoja obrazovanja u Srbiji*, i *Akcioni plan za sprovođenje Strategije*. I pored strateškog opredeljenja zemlje za razvoj celoživotnog učenja i obrazovanja odraslih, razvoj je sporadičan i spontan, uslovljen pre svega spoljnim faktorima koje diktira savremeno društvo. Za ovaj rad je interesantno da se sistem priznavanja prethodnog učenja ne prepoznaje kao koristan mehanizam koji bi omogućio sistemsko prepoznavanje i uvezivanje elemenata koji su se spontano razvili u ovoj oblasti u Srbiji, sve do nacрта *Strategije obrazovanja u Srbiji do 2020. godine*. Strategija poziva na neophodnost uspostavljanja jedinstvenog sistema priznavanja prethodnog učenja koji će „kompetencije i kvalifikacije stečene kroz praksu i dodatne obuke priznati i sertifikovati u skladu s Nacionalnim okvirom kvalifikacija, tako da one budu priznate na nacionalnom nivou“ (Ministartvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, 2011).

Obrazovanje odraslih u novoj strategiji obuhvata sve nivoe obrazovanja uključujući i tercijarno, prekvalifikacije i dokvalifikacije, obrazovanje za ulogu aktivnih građana. U obuhvatu ciljnih grupa pre svega je okrenuta nekvalifikovanoj populaciji, onima koji su napustili formalni sistem obrazovanja, nezaposlenima, seoskom stanovništvu i starijim građanima. Interesantno je međutim da Strategija posebno ne prepoznaje ugrožene grupe, a među njima Rome.

Novi Zakon o obrazovanju odraslih, usvojen jula 2013. godine, a čija primena je otpočela 1. januara 2014. godine, naglašava da se obrazovanje odraslih ostvaruje kao formalno, neformalno i informalno učenje. Neformalno obrazovanje, prema Zakonu, su *organizovani procesi učenja odraslih na osnovu posebnih programa, radi sticanja znanja, vrednosti, stavova, sposobnosti i veština usmerenih na lični razvoj odraslih, rad i zapošljavanje, i socijalne aktivnosti*, dok je informalno učenje *proces samostalnog sticanja znanja, vrednosti, stavova, sposobnosti i veština, u svakodnevnom životnom, radnom i socijalnom okruženju* (Ministarstvo prosvete, 2013). Ovim Zakonom, ozvaničena je mogućnost javno priznatim organizatorima aktivnosti obrazovanja odraslih, a to su, zasada, osnovne i srednje škole, da u posebnom postupku procenjuju znanja, veštine i stavove stečene obrazovanjem, životnim ili radnim iskustvom, u skladu sa standardom kvalifikacije i

propisima donetim na osnovu ovog zakona. Postupak mogu inicirati pojedinci, poslodavci ili organizacije nadležne za poslove zapošljavanja.

Dvogodišnje pilotiranje programa funkcionalnog obrazovanja odraslih sprovedeno je u 70 osnovnih škola, a planirano je proširenje mreže škola koje će sprovoditi ovaj program od školske 2014/15. kao i uključivanje srednjih škola radi povećanja obuhvata odraslih polaznika i srednjoškolskim programima.

Pored navedenih strategija u oblasti obrazovanja, celoživotno učenje je integrisano kao jedan od važnih segmenata u Strategiji za karijerno vođenje i savetovanje u Srbiji, i kao jedan od osnovnih ciljeva ima upravo promovisanje celoživotnog učenja. Ujedno, Strategija poziva na uvođenje sistema na svim nivoima obrazovanja, i van školskog sistema, u lokalnoj zajednici i na nacionalnom nivou. Ovako postavljena struktura je svakako jedan od podsticajnih faktora za razvoj i primenu sistema celoživotnog učenja, a time i priznavanja prethodnog učenja.

Nacionalna strategija zapošljavanja za period 2011-2020. godine (Ministarstvo za ekonomski i regionalni razvoj, 2011), ističe, u okviru obrazovnih izazova politike zapošljavanja, deficit kompetencija i veština radne snage koje odgovaraju potrebama tržišta rada. Kao strateški cilj uspostavlja razvoj i unapređenje ljudskog kapitala, i između ostalih mera, potrebu za usaglašavanjem politika zapošljavanja, obrazovanja i naučno-tehnološkog razvoja, i povezivanje formalnog i neformalnog obrazovanja, problema nepostojanja institucija u skladu sa potrebama standarda kvaliteta obrazovanja odraslih<sup>18</sup>.

Analize uticaja obrazovanja na zapošljavanje mladih ukazuju na to da se može očekivati rastući jaz između nivoa obrazovanja i veština, usled toga što će restrukturirani korporativni sektor, ali i sektor malih i srednjih preduzeća, u nastojanju da opstane na tržištu, tražiti nova znanja koja obrazovni sistem neće biti u stanju da pruži ukoliko ne bude pratio potrebe moderne privrede (Ristić & Pavlović, 2012).

Poslodavci, koji imaju potrebe za deficitarnim zanimanjima, ukazali su na neophodnost saradnje sa državom, koja bi preko određenih institucija omogućila školovanje deficitarnih kadrova jer je neadekvatna obrazovna struktura mladih. Poslodavci su dali primer građevinske struke za koju se kadrovi ne školuju u obrazovnim institucijama već kroz rad i radno iskustvo. Slična je situacija i u trgovinskoj delatnosti gde se ističu primedbe na stručna znanja koja ne uključuju psihologiju potrošača i organizaciju nabavke, uz hroničan nedostatak

---

<sup>18</sup> Nacionalna strategija zapošljavanja za period 2011-2020 godine, Službeni glasnik RS, br. 55/05, 71/05 – ispravka, 101/07, 65/08 и 16/11

širih kompetencija poput rada na računaru, znanja stranih jezika, sposobnosti za timski rad, poslovne komunikacije (Ristić & Pavlović, 2012).

Razvoj stručnog obrazovanja i obuka treba da vodi u pravcu usklađenosti ponude i tražnje za određenim zanimanjima, boljem pristupu celoživotnom učenju, posebno za ugrožene grupe. Strategija srednjeg stručnog obrazovanja, doneta 2006. godine, zasnovana je na potrebi uvažavanja zahteva tržišta rada, uz naglasak na razvoju sistema standarda, koji se odnose na obrazovne ustanove, nastavnike i obrazovne programe, ali i neophodnost što skorije izrade nacionalnog okvira kvalifikacija i standarda ishoda učenja. Standardi zasnovani na kompetencijama utiču na održavanje profesionalnih standarda, pomažu efikasnijem i pravičnijem zapošljavanju, naročito u momentima deficita kvalifikovane radne snage. Uz standarde na bazi kompetencija može se prevazići problem priznavanja sposobnosti stečenih u inostranstvu ili neformalnim i informalnim putem. Takođe, standardi zasnovani na ishodima pozitivno utiču na karijerno napredovanje i uklanjanje veštačkih barijera između profesionalnih nivoa (Gonczi, Hager, & Oliver, 1990).

Jedan od strateških ciljeva za strategiju i politiku zapošljavanja je razvoj i unapređenje ljudskog kapitala, i u tom smislu vide se neophodne akcije na podizanje kvaliteta radne snage kroz obrazovanje i obuke (Vlada RS, 2011). Ostvarivanje ovog cilja zavisi od daljeg sprovođenja reforme sistema obrazovanja, koja podrazumeva unapređenje obrazovne regulative, unapređenje nastavnih planova i programa, profesionalnu obuku nastavnika i direktora obrazovnih institucija, a sve u cilju da bi se politika obrazovanja zasnivala na stvarnim i realnim potrebama tržišta rada.

### **3. REZULTATI PRAKSE PROCESA PRIZNAVANJA PRETHODNOG UČENJA U DRUGIM ZEMLJAMA**

#### **3.1. U kojim državama i na kom stepenu razvijenosti funkcioniše proces priznavanja prethodnog učenja**

Pokazatelji pravaca razvoja obrazovanja ukazuju na povećanje važnosti pitanja priznavanja informalnog i neformalnog obrazovanja u širom Evrope i sveta (OECD, 2010). Većina OECD zemalja, priznavanje vidi kao bitan element u kreiranju obrazovnih politika, koji može imati znatan uticaj na povećanje zapošljivosti, smanjenje socijalnih razlika, inkluziju ugroženih društvenih grupa, kao i individualni razvoj i napredovanje. Povećana je svesnost o postojanju ogromnog neiskorišćenog resursa neprepoznatih znanja i veština kod pojedinaca, čijim priznavanjem bi se postigle ogromne ekonomske i socijalne pogodnosti, kako za društvo i državu u celini, tako i za pojedince. U većini zemalja, osnovni motiv jeste

omogućavanje dostizanja osnovnih i srednjoškolskih (stručnih) nivoa obrazovanja svima koji su, usled raznih okolnosti, napustili formalni sistem (OECD, 2010).

Srbija je usmerena ka svojoj evropskoj perspektivi i potrebi da se prilagodi evropskim okvirima u svim oblastima, pa tako i u obrazovanju, te su izloženi, uglavnom, primeri evropskih zemalja u pogledu razvoja sistema validacije prethodnog učenja, uz osvrt i na pojedine primere iz sveta kao relevantne uzore svrsishodnosti funkcionisanja priznavanja informalnih i neformalnih ishoda učenja.

Danas postoje različite prakse u primeni procesa priznavanja informalnog i neformalnog učenja u mnogim zemljama. Pojedine države imaju visoko razvijene sisteme, potpuno institucionalizovane i široko obuhvatne, razrađene, dok mnoge druge tek ispituju mogućnosti za uvođenje ovakvih oblika priznavanja učenja. Na uspostavljanje i funkcionisanje procesa priznavanja informalnog i neformalnog učenja utiču mnogi faktori poput istorijskih, socijalnih, ekonomskih ili kulturnih. Takođe, bitni faktori su i veličina zemlje (populacije), kao i nivo međuinstitucionalne saradnje u okviru jednog društva.

Na osnovu izveštaja *Review of the recognition of Prior Learning in Member States in Europe*, po stepenu razvoja i primene priznavanja prethodnog učenja, 32 evropske države (članice EU i Norveška, Lihtenštajn, Turska i Island) razvrstane su na četiri nivoa: visok, srednje visok, srednje nizak i nizak nivo uspostavljenosti procesa priznavanja (Lafont & Pariat, 2012). Uz spisak zemalja koje pripadaju određenim nivoima, navedeno je i nekoliko primera za svaki nivo uspostavljenosti procesa validacije. Autori izveštaja nisu pravili kvalitativnu podelu, već prema stepenu razvijenosti procesa validacije, te su primeri navedeni kao ilustracija mogućih načina primene, funkcionisanja, obuhvata i, na kraju, svrsishodnosti procesa priznavanja u pojedinim društvima.

### **Zemlje sa visokim stepenom razvoja PPU**

U zemlje sa visokim stepenom razvijenosti procesa priznavanja su: Francuska, Finska, Norveška, Holandija i Portugalija. Ove zemlje uspostavile su praksu obuhvativši sve ili većinu oblasti učenja i pokazuju značajne rezultate u sprovođenju validacije.

**U Francuskoj** proces priznavanja prethodnog učenja ustanovljen je kao pravo svakog građanina. Postojeći VAE<sup>19</sup> proces, koji je uspostavljen 2002. koristi se za dostizanje pune ili delimične kvalifikacije.

Od 2002. uloženi su značajni napor u visokom obrazovanju da bi se uspostavili standardi u vidu ishoda učenja u cilju olakšavanja, unapređivanja i podrške procesu VAE (sve

---

<sup>19</sup> Validation des Acquis de l'Experience

stručne diplome koje su obuhvaćene nacionalnim okvirom kvalifikacija, moraju da sadrže objašnjenje u obliku obrazovnih ishoda). U visokom obrazovanju, priznavanje profesionalnog iskustva koristi se još od 1934. godine radi omogućavanja ulaska u visoko obrazovanje osobama koje nemaju ili nisu ispunjavali formalne uslove za upis na fakultet. Kvalifikacije dostignute kroz proces priznavanja imaju istu vrednost kao i one ostvarene u formalnom sistemu obrazovanja i obuke. Broj kandidata koji godišnje prođu kroz proces VAE je visok u poređenju sa većinom EU zemalja.

**Norveška** – Priznavanje prethodnog učenja ima duboke istorijske korene i razvijao se paralelno sa formalnim sistemom. Visoko vrednovanje informalnog i neformalnog znanja i veština stečenih radom ili u društvenoj zajednici, datira iz vremena izgradnje nacije u XVIII i XIX veku.

Od 2001. godine *Univerzitetskim aktom* omogućen je prijem kandidata sa nedovoljnim formalnim uslovima za prijem na fakultete, a na osnovu starosti (više od 25 godina) i prolaska kroz proces PPU.

**Portugalija** – Nacionalni sistem priznavanja prethodnog učenja predstavlja deo strategije za prevazilaženje deficita u kvalifikacionoj strukturi stanovništva preko inicijative „Nova šansa“ iz 2005. godine. Ova inicijativa predstavlja strategiju podizanja nivoa kvalifikacija stanovništva na srednjoškolski nivo. Takođe, omogućen je upis starijim studentima koji nisu imali formalne uslove za upis na fakultete.

**Finska** ima dugu tradiciju PPU. *Akt o maturskom ispitu* (Act on Matriculation Examination – Ylioppilastutkintolaki) omogućava školskim direktorima da omoguće slobodan pristup polaganju maturskog ispita svim osobama, osim malog broja ograničenja.

### **Zemlje sa srednje visokim stepenom razvoja PPU**

U ovu grupu spadaju zemlje koje imaju nacionalni sistem priznavanja ili okvir za sistem, ali je prihvaćenost relativno niska, kao i zemlje sa dobro uspostavljenim sistemom validacije u određenim oblastima i visokom prihvaćenošću ali u kojima nije uspostavljen nacionalni okvir, i u ovu grupu spadaju: Danska, Nemačka, Španija, Rumunija, Švedska i Velika Britanija (uključujući Škotsku).

**Danska** – Više od jedne decenije proces PPU zauzima visoko mesto u obrazovnoj politici i veoma je razvijen, naročito u stručnom obrazovanju i obuci, obrazovanju odraslih i u akademskom obrazovanju. *Aktom 556*, iz 2007. godine, insistira se na razvoju procesa priznavanja prethodnog učenja naročito u obrazovanju odraslih i kontinuiranoj obuci.

Validacija neformalnog i informalnog učenja usmerena je na sve građane, sa posebnim fokusom na niskokvalifikovane osobe, i na celoživotno učenje. Dansko Ministarstvo prosvete planiralo je brojne inicijative i akcije sa ciljem povećanja razumevanja i prihvatanja procesa validacije prethodnog učenja i na njegovoj promociji. U tu svrhu uspostavljen je Nacionalni naučni centar za validaciju prethodnog učenja.

**Nemačka** – U Nemačkoj trenutno ne postoji legalni okvir ni standardizovan sistem za PPU na nacionalnom nivou. S obzirom na složenost tj specifičnu organizaciju sistema obrazovanja decentralizovanog na 16 pokrajina, postoji raznolik pristup PPU.

Pristup visokom obrazovanju za kvalifikovane radnike regulisan je 2009. godine odlukom Stalne konferencije Ministarstava obrazovanja i kulture nemačkih pokrajina. Postoji i razvijen sistem priznavanja *ProfiPass* u kom je od 2008. bilo više od 80.000 korisnika, a sistem se bazira na više od 4000 savetnika u preko 50 centara. Proteklih godina razvijeni su različiti pristupi priznavanju koji su podržani i finansirani iz budžeta i to na regionalnom i nacionalnom nivou za različite ciljne grupe.

**Španija** – Od 1970. godine pojedinci stariji od 25 godina bez srednjeg obrazovanja imaju mogućnost da se uključe u tercijarno obrazovanje nakon uspešne provere na testovima, bez dobijanja srednjoškolske kvalifikacije.

Kraljevim dekretom uspostavljene su procedure i uslovi za validaciju profesionalnih kompetencija ostvarenih kroz radno iskustvo i neformalne oblike učenja 2009. godine. Dekret je ograničen samo na određene stepene kompetencija i mogućnost ispita odnosi se samo na određene privredne oblasti svake godine.

### **Zemlje sa srednje niskim stepenom razvoja PPU**

U ovu grupu spadaju: Austrija, Belgija, Češka, Estonija, Island, Italija, Irska, Litvanija, Slovačka i Slovenija.

U **Češkoj** je od septembra 2007. na snazi zakon koji definiše uslove pod kojima se može putem priznavanja prethodnog učenja dostići delimična ili potpuna kvalifikacija. Proces validacije je usko povezan sa NOK-om i može se sprovesti samo za kvalifikacije koje su u okviru njega. Ipak, potrebno je naglasiti da je obrazovna struktura u Češkoj među najvišima u Evropi. Više od 90% radno sposobnog stanovništva ima završenu najmanje srednju školu. Stoga, pitanje PPU u Češkoj je više stvar prekvalifikacije ili sticanja dodatnih kvalifikacija, a ne dokvalifikacije.

Priznavanje prethodnog učenja je u Češkoj među sedam strateških ciljeva u okviru celoživotnog obrazovanja zajedno sa dostupnošću, funkcionalnom pismenošću, kvalitetom i dr.

**Island** – Nacionalna strategija PPU razvija se od 2002. i fokus je na osobama koje nisu završile srednje obrazovanje. U periodu 2007-09. ukupno 492 osobe su dobile sertifikat o priznavanju kompetencija. Proces priznavanja još nije zaživio u visokom obrazovanju.

**Litvanija** – Začeci priznavanja su iz 1998. godine kada je nastao „Beli papir stručnog obrazovanja i obuke“ kroz PPU. Nekoliko strateških dokumenta doneto je u periodu od 2003. do 2012. godine (poput Strategije o celoživotnom učenju, Strategije razvoja stručnog obrazovanja, Strateških smernica za razvoj obrazovanja 2003-2012. i dr.)

### Zemlje sa niskim stepenom razvijenosti procesa PPU

Ovoj grupi zemalja pripadaju: Bugarska, Hrvatska, Kipar, Grčka, Malta, Letonija, Mađarska i Turska (kao zemlja koja gravitira EU).

**Bugarska** - Poput naše zemlje, postoje strateška dokumenta u cilju ubrzavanja procesa prilagođavanja standardima i zahtevima EU, ali bez konkretnih pomaka u praksi. Tokom 2009. godine pokrenuta je akcija „Promocija stručne obuke odraslih i zapošljivosti u Bugarskoj“ u kojoj je testirano priznavanje za tri profesije: stolar, krojač i socijalni radnik.

**Grčka** – U toku je izrada nacionalnog okvira kvalifikacija radi integrisanja sistema PPU. Trenutno su aktuelne samo određene profesije: strani jezici i IT veštine.

U **Letoniji**, izrada nacionalnog okvira kvalifikacija i uspostavljanje priznavanja prethodnog učenja su ciljevi koji se sprovode simultano (Lafont & Pariat, 2012).

### Legislativa

Brojne zemlje, koje učestvuju u sprovođenju i implementaciji procesa priznavanja informalnog i neformalnog učenja, donele su ili rade na izradi zakonodavnih akata radi regulisanja legislative na koju se proces priznavanja prethodnog učenja oslanja. Težište je na pristupu, pravednosti, priznavanju i razvoju procesa priznavanja informalnog i neformalnog učenja, kao osnove celoživotnom učenju. U nekim državama zakonski je garantovano pravo građanima na priznavanje njihovih veština, znanja i sposobnosti, bez obzira na način na koji su stečene.

Proces priznavanja je regulisan nacionalnim zakonom, obrazovnom politikom ili strategijom.

U **Norveškoj** je 2003. godine usvojen amandman na *Obrazovni akt* koji odraslima daje pravo da njihove stvarne kompetencije budu priznate i zabeležene (dokumentovane) bez obzira da li žele da nastave svoje obrazovanje.

U **Švedskoj**, *Dekret o visokom obrazovanju* obavezuje sve visokoškolske ustanove da sprovedu procenu prethodnog učenja osobama koje to zahtevaju, a nedostaje im formalno obrazovanje. Tokom 2009. i 2010. godine u Švedskoj je nacionalna služba za zapošljavanje sprovedla akciju radi aktivnijeg pristupa procesu priznavanja i radi povećanja zapošljivosti, i tom prilikom sponzorirala preko 3800 polaznika kroz proces validacije. Šveđani su još 1992. godine regulisali pravo odraslim osobama (*the Ordinance on municipal adult education*, član 4, stavovi 15 i 15a) da mogu da pristupe polaganju ispita na osnovnoškolskom i srednjoškolskom nivou bez obaveze pohađanja nastave (OECD, 2004).

**Belgija** (Flamanska zajednica) je 2004. godine donela *Dekret o formalnom priznavanju informalnog i neformalnog učenja stečenog radnim iskustvom*. Akcenat je na svrsishodnosti kompetencija koje su povezane sa određenim poslom, a koje su svakodnevno prisutne u obavljanju određene delatnosti. Pojedinaac može dobiti sertifikat koji formalno potvrđuje njegovo radno iskustvo i tako stečene sposobnosti. Takođe, istim Dekretom omogućeno je da se u sistemu visokog obrazovanja naprave izuzeci i pojedinci nagrade čak i zvanjem, ukoliko se pokaže da osoba zaista poseduje sve kompetencije predviđene za sticanje određene akademske titule.

U **Finskoj** je na snazi *Akt o stručnom obrazovanju odraslih*, koji se zasniva na pravnom okviru za testiranje veština otvorenom za sve odrasle osobe, bez obzira kako su postigli svoje profesionalne veštine (u obrazovnim ustanovama, na poslu, samouko ili kroz neku drugu aktivnost). Polaganjem predviđenih testova, osobe mogu dobiti zvanično priznatu kvalifikaciju.

**Francuska** – Od 2002. *Akt o društvenoj modernizaciji*:

- pravo svakog sa najmanje 3 god. plaćenog ili dobrovoljnog (volonterskog) rada da pristupi procesu priznavanja znanja ili veština ostvarenih kroz neformalne i informalne oblike;
- od 1985. sistem validacije se zasniva na zakonskom okviru koji se redovno osavremenjuje nakon pregovora i dogovora učesnika u procesu;

Francuska je još od sedamedestih godina započela procese priznavanja informalnog i neformalnog učenja. Osamdesetih je ustanovljen *Bilan de competences* (Procena kompetencija), koji je 1992. prerastao u *VAP – validation des acquis professionnels* (potvrđivanje veština stečenih na radu), a nedavno je zaživeo kao sistem priznavanja veština i znanja stečenih iskustvom – *VAE (Validation des Acquis de l'Experience)*. Svi koji su radili

najmanje tri godine na jednoj ili više pozicija direktno povezanih sa željenom kvalifikacijom, bez obzira na prethodni profesionalni status (javni ili privatni sektor, honorarni rad, zanatstvo, trgovina, dobrovoljni rad) imaju prava na priznavanje bez starosnog ograničenja.

**Portugalija** je *Dekretom br. 1082-A/2001.* razvila Nacionalni sistem za prepoznavanje, validaciju i setifikaciju kompetencija ostvarenih na neformalni i informalni način – RVCC sistem (*Sistema Nacional de Reconhecimento, Validacao e Certificacao de Competencias*) i od njega se očekuje da podigne nivo Portugalaca po pitanju kvalifikacione strukture, kao i da uveća broj visokoškolskih diplomaca. Na ovaj način podiže se zapošljivost, a naročiti efekat očekuje se u ohrabrivanju pojedinaca za nastavak obrazovanja ili obuke.

Slični sistemi zaživeli su i u Meksiku, Velikoj Britaniji, Danskoj, Nemačkoj, Irskoj, Austriji, Španiji, Holandiji, Danskoj, Norveškoj, Kanadi, Australiji, Novom Zelandu, Južnoj Africi, USA, kao i u većini južnoameričkih zemalja, a uveden je, ili je u toku implementacija, i u zemljama srednje i istočne Evrope (Češka, Poljska, Mađarska, Rumunija, Bugarska, Letonija).

### **3.2. Rezultati prakse procesa priznavanja informalnog i neformalnog učenja u drugim zemljama**

U prethodnim poglavljima istaknuta je važnost i rasprostranjenost procesa priznavanja informalnog i neformalnog učenja kako za pojedince, tako i za razvoj društva u celini. Države, koje sprovode proces priznavanja, uvele su i organizovale procese validacije prema svojim mogućnostima i potrebama. Ipak, da bi se stekao bliži uvid u rezultate procesa priznavanja, neophodan je izneti konkretnije podatke.

Prema podacima iz studije *“Recognition of Non-Formal and informal Learning: County Practices”* (Werquin, 2010) **Norveška** je, bar prema brojkama, vodeća zemlja po razvijenosti i broju učesnika u procesu priznavanja informalnog i neformalnog učenja. U ovoj zemlji postoji 19 udruženja za obrazovanje odraslih, 435 nevladinih organizacija, a do 2006. godine preko 633.000 učesnika prošlo je kroz neku fazu procesa priznavanja. U postupak priznavanja prethodnog učenja, na nivou višeg srednjeg obrazovanja, 2003. godine je u Norveškoj bilo uključeno 10.500 ljudi, od čega 8.400 za stručna zvanja. U Norveškoj se prosečno godišnje prijavi oko 6000 kandidata na testiranje za određene zanatske delatnosti i 95% kandidata uspe da položi testove. Broj kandidata koji su aplicirali za upis na fakultet uz priznavanje prethodnog učenja, u 2008. je iznosio 2565 osoba. Od skoro 10.000 odraslih koji

apliciraju za upis na više srednje i stručno obrazovanje, trećina (oko 3200) kandidata je prošla kroz sistem validacije prethodnog učenja.

U **Holandiji**, u procesu priznavanja informalnog i neformalnog učenja svake godine prosečno je uključeno između 20.000 i 30.000 učesnika. Broj učesnika u procesu priznavanja porastao je sa 20.000 u 2006. na 50.000 u 2010. godini, a oko 50% polaznika dobije sertifikat. Ispitivanja su pokazala da se uglavnom radi o zaposlenima koji teže karijernom napredovanju. Takođe, velike su i grupacije povratnika u obrazovanje i nezaposlenih. Podaci OECD-a pokazuju da je Holandija samo tokom 2002. godine imala više od 6.000 ljudi koji su učestvovali u procesu priznavanja informalnog i neformalnog učenja u preko 500 organizacija uključenih u sistem. Podaci su dobijeni zahvaljujući praćenju rada licenciranih ustanova koje sprovode proces validacije.

U **Grčkoj** se 2006. prijavilo 7.000 kandidata za sertifikovanje znanja u novim informacionim i komunikacionim tehnologijama, a između 2003. i 2006. prošlo je 103.000 kandidata koji su hteli da steknu priznanje u oblasti znanja stranih jezika. Procenat uspešnosti bio je nešto ispod 50%. U **Danskoj** se za procenu osnovnih veština (IKV) godišnje prijavi oko 50.000 polaznika, a na **Islandu**, 176 ljudi je učestvovalo u pilot-projektu za priznavanja stečenih kompetencija.

U period između 2001 - 2005. godine, u **Meksiku** je 125.377 učesnika steklo potvrdu o završenom osnovnom obrazovanju, 213.745 je steklo diplomu nižeg srednjeg obrazovanja, a 38.195 postiglo je zvanje *bachillerato*, odnosno, steklo diplomu višeg srednjeg obrazovanja. Najuspešnija je bila 2002. godina, kada je 39,2% polaznika dostiglo punu potvrdu kvalifikacije. Interesantan je podatak da je skoro 85% uspešnih kandidata bilo zaposleno dok su prolazili kroz proces priznavanja.

Procenat učenika koji su u **Austriji** upisali tehničke fakultete, putem priznavanja prethodnog učenja povećan je sa 6,5% na 13,5%, a 2004. godine 1100 kandidata se prijavilo za dobijanje diplome višeg srednjeg obrazovanja putem procesa priznavanja prethodnog učenja.

U **Francuskoj** je, prema podacima OECD-a, u periodu između 1992. i 2002. godine, 12.000 ljudi dobilo diplomu putem prepoznavanja i priznavanja znanja i sposobnosti stečenih radnim iskustvom. Kroz novouvedeni VAE sistem je, od 2002. godine, više od 167.000 ljudi steklo određenu diplomu kroz proces validacije. Proces priznavanja prethodnog učenja u Francuskoj ne spada samo u nadležnost Ministarstva prosvete, već i drugih ministarstava, već prema vrsti delatnosti za koju se traži priznavanje. U 2010. godini bilo je skoro 75.000 prijava za učešće u procesu validacije, a od tog broja 53.000 kandidata je izašlo pred komisiju, dok je

oko 30.000 steklo kvalifikaciju /sertifikat. Na Ministarstvo prosvete otpada 44% od ukupnog broja ljudi koji su stekli odgovarajuću diplomu, a većina kandidata koja je prošla kroz validaciju su žene.

U **Portugaliji** je od početnih 16 polaznika u procesu priznavanja neformalnog i informalnog učenja do 2004. godine, prošlo više od 60.000 ljudi, od kojih je skoro 15.000 steklo određeno zvanje (diplomu). Prema podacima portugalske Nacionalne agencije za kvalifikacije (National Agency for Qualifications), do aprila 2010. 325.000 odraslih dobilo je sertifikovanu kvalifikaciju preko procesa PPU.

U **Južnoj Koreji**, od 42.536 polaznika registrovanih u *Academic Credit Bank System*-u 2001. godini, njih 4.259 došlo do sertifikata. Ovaj odnos se 2005. godine popeo na 193.760 registrovanih i 17.540 polaznika koji su došli do diplome (Werquin, 2010).

U **Estoniji**, samo u 2009. godini bilo je ukupno 6986 zahteva za priznavanjem prethodnog učenja u oblasti visokog obrazovanja. Većina kandidata, njih 4728, tražila je priznavanje prethodnog formalnog učenja, 900 kandidata je očekivalo priznavanje učenja ostavernog kroz neformalne oblike, poput obuka u sklopu kontinuiranog profesionalnog usavršavanja. Za zadovoljavanje kriterijuma za upis u visokoškolske ustanove preko procesa priznavanja bilo je zainteresovano 655 kandidata, od kojih je njih 568 očekivalo priznavanje informalnog učenja.

Najveći broj zahteva za priznavanjem prethodnog neformalnog i informalnog učenja u **Španiji**, ticao se omogućavanja upisa u visokoškolske ustanove ili završne razrede srednjih stručnih škola.

U **Finskoj** je broj korisnika procesa PPU narastao sa oko 6000 u 1997. godini na preko 65.000 u 2008. Ne računajući prve dve godine od uspostavljanja procesa validacije, žene su u Finskoj uvek bile brojniji korisnici (oko 57%). Priznavanje prethodnog učenja ostvareno je najviše u oblasti tehnologije i transporta, oko 36%, slede komercijalni i administrativni sektor sa 21%, zatim socijalna i zdravstvena zaštita sa 20%.

U **Češkoj** proces priznavanja je startovao 2009. godine, a već 2010. godine 3126 kandidata je sa uspehom prošlo validaciju (Lafont & Pariat, 2012).

## **4. POVEZANOST FORMALNOG OBRAZOVANJA I PROCESA PPU - TRANSFER I AKUMULACIJA KREDITA, I ODNOS PREMA NACIONALNOM OKVIRU KVALIFIKACIJA**

### **4.1. Povezanost formalnog obrazovanja i procesa priznavanja neformalnog i informalnog učenja – transfer i akumulacija kredita**

Priznavanje informalnog i neformalnog učenja predstavlja veliki izazov za nacionalni sistem obrazovanja, posebno za tradicionalni način prenošenja i priznavanja učenja. Često se ljudi osećaju sigurnije u svoja postignuća u učenju imajući u vidu vreme provedeno u nastavi uz profesionalne nastavnike u školama. Formalni sistem obrazovanja i obuke predstavlja suštinski element, i često se uzima za referentnu osnovu za organizovanje i uspostavljanje sistema priznavanja informalnih i neformalnih ishoda učenja, pogotovo u pogledu standarda metoda (pr)ocenjivanja (Workman, 2012).

U nekim državama mehanizam priznavanja neformalnog i informalnog učenja radi paralelno sa formalnim sistemom koristeći njegove ljudske i infrastrukturne resurse. Proces priznavanja može biti i potpuno zaseban sistem sa vezom ka formalnom procesu. Preporuke idu u pravcu uspostavljanja nezavisnog sistema priznavanja informalnog i neformalnog učenja jer se time ukazuje na postojanje i funkcionisanje sistema priznavanja i na njegovu sposobnost da opstane kao validan i legitiman proces sa istim ishodima kao i formalni. Stoga je neophodno da sistem priznavanja, zarad osiguranja statusa i poverenja, ima ishode validacije zasnovane na istim standardima kao i formalni sistem obrazovanja (OECD, 2010).

Od uvođenja novog zakona u januaru 2002. godine, u Francuskoj nema razlike u pogledu sistema validacije između procesa priznavanja informalnog i neformalnog učenja, i formalnog obrazovanja i obuke, ukoliko su obe kvalifikacije dostupne, bez obzira na način koji pojedinac izabere. Kvalifikacije su formirane na osnovu ishoda i mogu se postići sukcesivno i nezavisno jedna od druge. Osoba može da stekne kvalifikaciju, bilo kroz učešće u formalnom ili neformalnom obrazovanju, ili tokom obavljanja svog zanimanja (na poslu). U Portugaliji sistem priznavanja informalnog i neformalnog učenja izdaje sertifikate ekvivalentne onima u formalnom obrazovanju do nivoa obaveznog obrazovanja, omogućavajući tako pristup, odnosno povratak u formalni sistem. U Švedskoj, pristup visokom školstvu dostupan je i pojedincima kojima nedostaje formalno obrazovanje ili neformalno i informalno znanje, ukoliko imaju relevantno praktično (radno) iskustvo. Visokoškolske ustanove u Švedskoj priznaju, ne samo ishode formalnog obrazovanja, već i one ostvarene putem priznavanja informalnog i neformalnog učenja. Slična je situacija i u

Škotskoj gde su visokoškolske vlasti potvrdile da proces prepoznavanja ishoda neformalnog i informalnog učenja može povećati broj diplomaca. Smatraju da se regrutovanjem „netradicionalnih“ studenata može ostvariti dvostruka korist, kako za pojedince kojima je omogućen razvoj i napredovanje, tako i za institucije koje se suočavaju sa sve manjim brojem kandidata. Slovenija je proširivanjem zakona 2006. godine, prilagodila pristup tercijarnom obrazovanju na osnovu ishoda ostvarenih preko sistema priznavanja prethodnog učenja. Mehanizam validacije prethodnog učenja u Letoniji ima za cilj da odraslina omogući sticanje svedočanstva o završenom obaveznom osnovnom ili srednjem obrazovanju, kao i radi skraćivanja vremena studiranja na fakultetima da bi se izbeglo nepotrebno ponavljanje učenja koje pojedinac već poseduje (Lafont & Pariat, 2012).

Podsticaj usklađivanju formalnog sistema i procesa priznavanja informalnog i neformalnog učenja, predstavlja i sistem akumulacije i transfera kredita ostvarenog u različitim oblastima formalnog, neformalnog i informalnog učenja. Iako sve zemlje poseduju sistem transfera kredita, problem je što je taj sistem negde u svom najjednostavnijem obliku, a negde je potpuno neusklađen između nivoa obrazovanja, kao i između načina postizanja ishoda učenja (Werquin, 2010). U Češkoj se transfer kredita ostvaruje samo u okviru visokog obrazovanja. Postoji delimični sistem i u kontinuiranom stručnom obrazovanju u oblasti zdravstva i socijalnog rada. Na Islandu, za razvoj sistema transfera kredita zaduženo je isključivo Ministarstvo prosvete, kao i u Mađarskoj u kojoj se razvoj ovog sistema vidi kao način za modernizaciju organizacije obrazovanja. U Velikoj Britaniji postoje sistemi transfera kredita ali samo na regionalnom i lokanom nivou, što je slučaj i sa Austrijom, koja takođe nema sistem organizovan na nacionalnom nivou. U Škotskoj sistem postoji za post-sekundarno i tercijarno obrazovanje u visokoškolskim ustanovama. Sistem transfera kredita je u Danskoj organizovan u obrazovnom sektoru ali je u praksi prilično limitiran. U Italiji, teoretski je transfer kredita moguć, ali nema nacionalnih standarda postignuća što je glavna prepreka razvoju nacionalnog sistema priznavanja prethodnog učenja. U Južnoj Koreji, kredit je povezan sa vremenom provedenim u učenju, koje je udvostručeno ako nije ostvareno u formalnom sistemu obrazovanja. Usled malog broja studenata, Koreja još od 1970. razvija sistem akreditacije koji je konačni oblik dobio u vidu akademske banke kredita (*Academic Credit Bank System – ACBS*) sa idejom da se ljudima dozvoli akumulacija obrazovnih postignuća. Ovaj sistem funkcioniše skoro 30 godina veoma uspešno. Nemačka poseduje sistem za oslobađanje od preduslova za ulazak u visoko obrazovanje, koji se zasniva na priznavanju neformalnih i informalnih ishoda učenja. U flamanskoj zajednici u Belgiji, propisi u visokom obrazovanju postaju fleksibilniji 2004. godine kada je prihvaćen Bolonjski

proces, i krediti ostvareni izvan formalnog obrazovanja postali su validni (Lafont & Pariat, 2012).

#### **4.2. Nacionalni okvir kvalifikacija i proces PPU**

Nacionalni okvir kvalifikacija (NOK) često se postavlja kao ključni element uspostavljanja i razvoja procesa priznavanja ishoda neformalnog i informalnog učenja. Nacionalni okvir kvalifikacija svakako znatno doprinosi procesu priznavanja jer omogućava prepoznatljive ishode i za poslodavce i za pojedince. Ipak, u većini zemalja, uključujući i zemlje Evropske Unije, nacionalni okviri kvalifikacija su još uvek u razvoju i svega nekoliko zemalja je dostiglo potpuno razvijen sistem. Iako postojanje nacionalnog okvira kvalifikacija olakšava primenu procesa priznavanja, on nije neophodan za implementaciju priznavanja informalnog i neformalnog učenja (Werquin, 2010).

Procesi formiranja nacionalnih okvira kvalifikacija usmeravaju se ka rezultatima i ishodima učenja, što je prednost za promovisanje validacije prethodnog učenja. U tom pravcu ide i razvoj Evropskog okvira kvalifikacija (EQF). Suština NOK-a, pored transparentnog sagledavanja kvalifikacija i načina sticanja kvalifikacija, upravo se ogleda u segmentu prohodnosti i sagledavanja ishoda učenja ka kvalifikacijama. U tom smislu, priznavanje prethodnog učenja je povezano podsystem NOK-a. Preporuka je evropskih institucija da se ostvari uvezivanje kvalifikacija stečenih formalnim putem sa kvalifikacijama stečenim kroz neformalno i formalno učenje, a razvoj NOK-a u Srbiji tome teži.

Evropska Unija očekuje od zemalja članica da ubrzaju sprovođenje Evropskog okvira kvalifikacija i, na osnovu toga, uspostavljanje nacionalnih okvira kvalifikacija koji će omogućiti sticanje kompetencija neophodnih za dalje učenje ili angažovanje na tržištu rada (Vlada RS, 2011).

Države poput Holandije, Irske, Belgije i Češke smatraju postojanje nacionalnog okvira kvalifikacija važnim elementom za potpunije funkcionisanje procesa validacije prethodnog učenja. U Škotskoj, Australiji, Meksiku i dr. postignuća ostvorena putem prepoznavanja informalnog i neformalnog učenja direktno su povezana sa nacionalnim okvirima kvalifikacija. U Nemačkoj, Sloveniji, Mađarskoj i mnogim drugim zemljama, upravo se proces priznavanja prethodnog neformalnog i informalnog učenja smatra za jednog od pokretačkih elemenata na formiranju kvalitetnijeg okvira kvalifikacija. Proces nastajanja novih zanimanja danas je brži nego ikad i upravo neformalni i informalni oblici učenja ukazuju na pojavu novih kompetencija koje se razvijaju u toku obavljanja određenih

delatnosti. Formalni sistem obrazovanja i obuke nije u stanju da se adekvatno vremenski prilagodi promenama i zahtevima tržišta rada upravo zbog svoje glomaznosti i složenosti funkcionisanja. Proces priznavanja funkcioniše i u Španiji, Danskoj, Nemačkoj, USA, Norveškoj, Južnoj Koreji, Čileu i mnogim drugim zemljama u kojima ili ne postoji nacionalni okvir kvalifikacija, ili je tek u početnoj fazi razvoja (Werquin, 2010).

U Sloveniji, zahvaljujući postojanju NOK-a, pojedinci imaju mogućnost da kroz proces PPU dostignu kvalifikacije, jer pored formalnog obrazovanja razmatraju se i kompetencije ostvarene informalnim i neformalnim putem.

U Češkoj registar kvalifikacija sadrži potpune i delimične kvalifikacije do V stepena (prema EQF), dok za više stepene stručne spreme može se izdati samo delimična kvalifikacija tj određena količina kredita.

Registar kvalifikacija je osnova NOK-a i definiše potrebne kompetencije radi dostizanja kvalifikacije, i tako omogućava osnovu za proces priznavanja. Registar kvalifikacija sadrži standarde za dostizanje kvalifikacija i oni su opisani u dva seta standarda:

- lista profesionalnih kompetencija
- kriterijumi za procenu kompetencija

Dugoročna posvećenost procesu validacije nedavno je obnovljena u „Strategijskom okviru za kooperaciju u obrazovanju i obuci do 2020“ identifikujući realnost ostvarivanja celoživotnog učenja jednim od četiri strategijska cilja u tekućoj dekadi.

Strategija navodi neophodnost osiguravanja razvoja NOK-a zasnovanog na realnim ishodima učenja i usklađenog sa evropskim okvirom kvalifikacija, kao i uspostavljanje fleksibilnijih puteva učenja, i bolju tranziciju između celog sektora obrazovanja i obuke, veću otvorenost prema neformalnom i informalnom učenju, kao i povećanju transparentnosti i priznavanja ishoda učenja (Lafont & Pariat, 2012).

## **5. MOGUĆI NAČIN UVOĐENJA I FUNKCIONISANJA SISTEMA PRIZNAVANJA PRETHODNOG UČENJA U SRBIJI**

### **5.1. Načini uvođenja i funkcionisanja sistema PPU**

Pored individualnih potreba za prepoznavanjem i priznavanjem ličnih znanja i veština, tržište rada je, usled nedostatka adekvatne radne snage, uslovilo iznalaženje racionalnijih i brzih rešenja, kao što je priznavanje kompetencija onima koji ih, *de facto*, poseduju. Ekonomija je, generalno, oblast koja najbrže reaguje na pravne i administrativne

procedure koje nisu adekvatne, i koje usporavaju poslovanje, na bilo kom nivou. Formalni obrazovni sistem nije u stanju da brzo odgovori na zahteve tržišta rada, i da prilagodi ishode obrazovanja i obuke realnim potrebama za odgovarajućim kadrovima. Ovo dovodi do apsurdna o visokim stopama nezaposlenosti kvalifikovanih i visokokvalifikovanih radnika, uz istovremeni nedostatak odgovarajuće profilisanog kvalifikovanog kadra (Communication from the Commission, 2010).

Upravo je ovakva situacija u mnogim zemljama dovela do uvođenja procesa priznavanja neformalnog i informalnog učenja, u prvi mah samo za određena, deficitarna zanimanja u visokoprotivnim sektorima. To su, najčešće, oblasti bankarskog poslovanja, informacionih tehnologija, turizma, menadžmenta. Mađarska, koja nema nacionalno uspostavljen mehanizam validacije informalnog i neformalnog učenja, razvila je procese priznavanja specifičnih kompetencija, koje su od strane državnih organa označene kao prioritetne, usled njihovog ogromnog deficita na tržištu rada. To su veštine i znanja u okviru informacionih tehnologija i stranih jezika. Na ovaj način, pojedinci mogu, putem standardizovanog testiranja, dobiti sertifikat o posedovanju pune kvalifikacije ili potvrdu o posedovanju određenog nivoa znanja radi sticanja pune kvalifikacije. Grčka je, takođe, naglasak stavila na informacione i komunikacione tehnologije, dok je u Australiji evidentan nedostatak kvalifikovanih građevinskih radnika i zanatlija uopšte, kao i kadrova za oblasti turizma i zdravstva, i ove oblasti su ciljna grupa u procesu priznavanja ishoda neformalnog i informalnog učenja. Ovakav usko targetirani pristup olakšava implementaciju i savladavanje izazova koji se, neminovno, postavljaju pred svaki novoustanovljeni proces (Lafont & Pariat, 2012).

Jedan od načina uvođenja procesa priznavanja informalnog i neformalnog učenja jeste i fazni način, putem kojeg se testira valjanost određenih pristupa i načina funkcionisanja procesa validacije. Ovo doprinosi mogućnosti razrade najsvrsishodnijih puteva za ostvarivanje ciljeva priznavanja, dobijanjem povratnih informacija od strane učesnika u procesu, kako pojedinaca, tako i institucija uključenih u proces sprovođenja i, na kraju, poslodavaca. Evropska komisija, u svom *Summary report on Peer Learning Activity on Validation of non-formal and informal learning*, iz 2009-e, ukazuje na tri moguće faze:

- **razvojni faza**, u kojoj državni organi treba da uspostave neophodan okvir za funkcionisanje mehanizma prepoznavanja i da uspostave regulaciju i monitoring nad sistemom, kao i da izvrše organizaciju i planiranje rada procesa priznavanja, od obezbeđivanja sredstava, institucija i kadra koji će sprovođivati proces validacije;

- **eksperimentalna faza**, koja podrazumeva sprovođenje planiranih aktivnosti, određivanje ciljne grupe, monitoring, i najvažnije, informisanje svih učesnika u procesu priznavanja o postojanju, funkcionisanju i prednostima procesa validacije;
- **faza konsolidacije**, predstavlja ključni period u kome je neophodno izvršiti integraciju svih učesnika i zainteresovanih strana u procesu priznavanja, počevši od državnih organa, preko institucija koje sprovode priznavanje informalnog i neformalnog učenja, do poslodavaca i samih pojedinaca, čije se kompetencije prepoznaju i validiraju.

Od 2010. godine sve zemlje EU, prema načinu organizacije priznavanja prethodnog učenja, možemo svrstati u dve glavne kategorije:

- zemlje sa centralizovanim sistemom organizacije i vođenja PPU,
- zemlje koje su proces validacije organizovale na lokalnom nivou i na lokalnoj inicijativi.

U zemljama sa centralizovano regulisanim sistemom, proces priznavanja se odvija na osnovu zakona, strategija ili obrazovnih politika, nacionalnih smernica sa podeljenim odgovornostima (npr. Francuska, Norveška, Portugalija). U zemljama u kojima preovladava lokalni ili "ad-hoc" inicijativni način, priznavanje se koristi kao odgovor na konkretne zahteve određenih ciljnih grupa, poslodavaca, korisnika ili ugroženih grupa (poput Grčke, Mađarske, Španije). Mnoge zemlje imaju kombinovani metod u kojima preovladava jedan ili drugi način (Australija, Južna Koreja).

## 5.2. Mogućnosti uvođenja i funkcionisanja sistema PPU u Srbiji

Tekuća reforma formalnog sistema obrazovanja i dosadašnja postignuća su vrlo podsticajni za razvoj i primenu sistema priznavanja prethodnog učenja. Nekoliko je aspekata koji smanjuju prostor za odlaganje akcije u uspostavljanje sistema priznavanja prethodnog učenja. Prvi je razvoj nacionalnog okvira kvalifikacija koji je u ranoj fazi. Iskustva drugih zemalja ukazuju da postojanje NOK-a nije neophodan preduslov za uvođenje procesa priznavanja prethodnog učenja, iako je vrlo poželjan. Iskustvo Slovenije, koja deli sa Srbijom obrazovno nasleđe, a koja je danas članica EU, govori da pokretanje priznavanja prethodnog učenja može vrlo podsticajno delovati i na razvoj NOK-a. Svi mehanizmi i elementi razvoja NOK-a, apsolutno su upotrebljivi, preciznije - neophodni za razvoj sistema priznavanja prethodnog učenja. Formiranje sektorskih veća<sup>20</sup> (za nekoliko područja rada su već uspostavljena) koja rade na utvrđivanju standarda kvalifikacija, neophodan su kanal u

<sup>20</sup> Sektorska veća su (prema ZUOV-u) partnerski formirana stručna i savetodavna tela za određene sektore privrednih i društvenih delatnosti čija je glavna uloga iskazivanje potreba za kvalifikacijama na tržištu rada u Srbiji.

uspostavljanju socijalnog dijaloga i dogovora oko kvalifikacija koje se mogu priznati, u celini ili delimično, kroz proces priznavanja prethodnog učenja. Bez tog kanala i saradnje poslodavaca, privrede i predstavnika obrazovanja, pomaci u razvoju sistema su malo verovatni.

Saradnja predstavnika privrednih delatnosti je model koji je korišćen u razvoju standarda ishoda učenja za modernizovanje obrazovnih profila u srednjem stručnom obrazovanju. Standardi na bazi ishoda podsticajno deluju na uvođenje priznavanja prethodnog učenja. U srednjem stručnom obrazovanju imamo 67 obrazovnih profila koji su definisani na osnovu ishoda učenja i na kompetencijama, i modularno su organizovani. Upravo ti profili mogu da budu prvi za uvođenje priznavanja prethodnog učenja.

Ujedno, modularni programi i standardi na bazi ishoda su osnova i za sistem transfera i akumulacije kredita, koji je srodni podsistem priznavanja prethodnog učenja. Svakako, sistem priznavanja prethodnog učenja ne može da se uvede odjednom za ceo obrazovni sistem, već predstavlja proces koji traži određeno vreme. Ovaj sistem treba nadovezati na već urađeno u oblasti srednjeg stručnog obrazovanja naprimer, među modernizovanim profilima nalaze se oni u oblasti poljoprivrede - proizvodnja i prerada hrane, što je ujedno prioritarna oblast za ekonomski razvoj zemlje. Siromaštvo je prisutnije među populacijom u ruralnim oblastima, ali i obrazovna struktura ruralnog stanovništva je nepovoljnija. Ove karakteristike ukazuju na moguću jednostavnu bazu za uspostavljanje i primenu sistema za priznavanje prethodnog učenja.

Priznavanje prethodnog učenja je takođe vrlo podsticajano za razvoj ključnih kompetencija za celoživotno učenje. Mnoge zemlje su stavile upravo ovaj fokus za sistem priznavanja prethodnog učenja. Digitalne veštine ili znanje stranih jezika već sada mogu da se nađu na listi neformalnog ili informalnog učenja i kompetencija kroz priznavanje prethodnog učenja.

Sektor zapošljavanja i Nacionalna služba za zapošljavanje su resurs koji treba na efikasan način iskoristiti. Postojeća nomenklatura zanimanja po kojoj NSZ radi datira iz 1990. godine, i ona je daleko od realnosti potreba tržišta rada u Srbiji. Novi nacionalni sistem kvalifikacija zanimanja bi, u najmanju ruku, trebalo da ponudi pregled postojećih zanimanja, da bude uređen prema Međunarodnim standardima klasifikacije zanimanja (ISCO), ali i da ima razvojnu perspektivu, i uvede i prepozna ona zanimanja za koja, možda, ne postoje odgovarajući obrazovni programi, bilo u formalnom bilo u neformalnom obrazovanju. U ovom segmentu je takođe vrlo važna analiza potrebnih zanimanja na tržištu rada, možda i

deficitarnih, čije bi kvalifikacije mogle biti predmet prvih koraka u uspostavljanju sistema priznavanja prethodnog učenja.

Korist je i validacija kvalifikacija stečenih kroz akreditovane programe, koje Nacionalna služba za zapošljavanje finansijski podržava kroz programe za nezaposlene u evidenciji ove službe. U tom delu je i važan segment rada razvoj programa za poznatog poslodavca, kada se, prema posebno urađenim programima, obučavaju zaposleni da odgovore na trenutne zahteve poslovanja. Još dva neophodna elementa razvoja i primene priznavanja prethodnog učenja mogu naći svoju podršku u postojećoj organizaciji NSZ-a. Prvo, to su aktivne mere politike zapošljavanja koje su dostupne za kategorije teže zapošljivih grupa. Kao što je navedeno, priznavanje prethodnog učenja često je namenjeno ugroženim grupama. Upravo NSZ sa svojom mrežom može biti promoter i može podržavati priznavanje prethodnog učenja za teže zapošljive grupe. Drugi važan element postojeće infrastrukture, jesu centri za karijerno savetovanje koji su postavljeni u NSZ, posebno namenjeni teže zapošljivim kategorijama, ali i drugim grupama i korisnicima usluga službi za zapošljavanje.

Sistem karijerinog vođenja i savetovanja nas vodi ka razmatranju mreže i infrastrukture za karijerno vođenje i savetovanje, i van mreže NSZ. To je sistem koji je srodan sistemu za priznavanje prethodnog učenja, a smernice EU, ali i iskustvo drugih zemalja, ističu značaj postojanja ovog sistema. On promovise učenje kroz život, informiše o mogućnostima u postojećem sistemu i pomaže pojedincima u planiranju ličnih putanja obrazovanja i karijere. Ne bi trebalo zanemariti činjenicu da ovaj sistem već imamo uspostavljen, možda ne previše razvijen, ali infrastruktura postoji. Ona će biti vrlo korisna za mobilisanje mladih i odraslih, i njihovo informisanje oko priznavanje prethodnog učenja. Karijerno vođenje i savetovanje, pored NSZ, nudi i Kancelarija za mlade, razvijeno je na Univerzitetima, postoji i u srednjim školama, pre svega stručnim školama, i centrima za kontinuirano obrazovanje odraslih, a uspostavlja se i na nivou osnovne škole kroz programe profesionalne orijentacije.

Srbija ima razvijenu mrežu srednjih stručnih škola na svojoj teritoriji, kao i ravnomernu raspoređenost univerzitetskih centara, a to su ustanove koje imaju sve kapacitete da uspešno sprovedu proces priznavanja. Kad je reč o infrastrukturi, treba dobro iskoristiti kapacitete koji su izgrađeni kroz programe EU, a koji su nezamenjiv resurs u daljem uspostavljanju sistema priznavanja prethodnog učenja, a to su centri za kontinuirano obrazovanje odraslih, u delu proširenih delatnosti nekoliko srednjih stručnih škola. Oni, sada već u svom opisu posla, imaju povezivanje formalnih i neformalnih obrazovnih programa, pružanje usluga i programa za nezaposlena lica, ali i u najavi primenu sistema priznavanja

prethodnog učenja. Demografsko opadanje populacije do 15 godina će svakako imati posledice na srednje stručne škole. Možda je vreme da se sagledaju potrebe i transformišu pojedine škole u nove centre, koji bi na druge načine mogli da odgovore na kvalifikacione potrebe populacije, koja nije obavezno mlada. Ovo otvara novo polje delovanja i mogućnosti, ali traži i pravovremenu reakciju i planiranje.

Takođe, ne treba zanemariti vrlo bogato „crno“ tržište programa obrazovanja odraslih, koje se i razvilo na osnovu potreba i nije moglo da čeka na razvoj adekvatnih obrazovnih mehanizama. Ovo tržište nudi i dosta kvalitetnih programa i neformalno priznatih kompetencija od strane tržišta. Postojanje ovog tržišta ujedno je podsticajni mehanizam za priznavanje prethodnog učenja.

U pratećim ključnim inicijativama EU 2020, priznavanje prethodnog učenja je neophodan mehanizam za podsticanje razvoja i dostizanje ovih ciljeva. Za Srbiju, značajan izvor finansiranja razvojnih projekata u oblasti obrazovanja je Instrument za pretpristupnu pomoć (IPA) . Kako je IPA u zemljama koje se pridružuju EU, pandan strukturinim fondovima, višegodišnje planiranje će staviti u fokus teme iz EU 2020. IPA komponenta IV, koja je otvorena za Srbiju, a predstavlja pandan Evropskom socijalnom fondu, kao okvir za razmatranje programskih inicijativa zemalja kandidata, postavice regulativu i smernice koje proističu iz EU 2020. U tom smislu, vrlo je važno da Srbija iskoristi ove mogućnosti, i u narednom periodu 2014-2021, u okviru programskog dokumenta za IPA IV, sistematski postavi razvoj i primenu sistema za priznavanje prethodnog učenja.

Dodatnu mogućnost nudi uključivanje Srbije u programe celoživotnog obrazovanja EU, pre svega u program **Grundtvig i Leonardo da Vinči**. S obzirom na nepostojanje dobre osnove u vidu podataka za razmatranje i usmeravanje politike obrazovanja odraslih, Srbija bi trebalo da se uključi u međunarodna istraživanja o obrazovanju odraslih. Podaci i nalazi ovih istraživanja ponudiće uporedive dokaze i pokazatelje koji bi pravilno usmerili i razvoj i primenu procesa za priznavanje prethodnog učenja, a šire, i drugih tema u oblasti obrazovanja odraslih i celoživotnog učenja.

## **6. MOGUĆI IZAZOVI U PROCESU USPOSTAVLJANJA SISTEMA PPU**

Jedan od izazova procesa priznavanja informalnog i neformalnog učenja predstavlja usaglašenost sa tržištem rada. Ako kvalifikacije koje su dostignute putem priznavanja delimično ili potpuno nisu prepoznate i prihvaćene na tržištu rada, valjanost celog procesa priznavanja gubi na validnosti. Neophodna je sveobuhvatna kampanja koja bi povećala

razumevanje i prihvatanje procesa priznavanja od strane poslodavaca i javnosti. Ukoliko se uključi previše učesnika u uspostavljanje procesa priznavanja ishoda informalnog i neformalnog učenja, postoji opasnost donošenja različitih neusaglašenih rešenja na različitim nivoima, od nacionalnog, do regionalnog i lokalnog. Ovo može dovesti do konfuzije usled korišćenja različitih praksi i dokumenata. Stoga je neophodno da se proces validacije neformalnog i informalnog učenja sprovede na usaglašenim principima, da struktura i metode budu jedinstveno strukturirani, tako da se dobiju uniformni, jedinstveni standardi na nacionalnom nivou (CEDEFOP, 2009).

Postoji i određeni rizik od pojave nezadovoljstva i otpora od strane onih koji su prošli i završili formalni, duži (u nekim slučajevima i skuplji) obrazovni proces. Njihov status bio bi izjednačen sa osobama koji su kvalifikaciju ostvarili preko procesa priznavanja neformalnog i informalnog učenja, kojim je prihvaćeno njihovo znanje stečeno kroz rad. Negativan uticaj može se odraziti na povratak učenika u formalni sistem obrazovanja (vanredni učenici, kursevi, obuke, prekvalifikacije, dokvalifikacije), što se odražava i na finansiranje i egzistenciju određenih obrazovnih ustanova. Teoretski, može se povećati broj ljudi koji će radije raditi i kroz rad tražiti priznavanje postignutog znanja i veština, umesto da se odlučuju za skuplje i sporije procese u okviru formalnog sistema obrazovanja i obuke.

Veoma je važno da sve strukture u obrazovanju i svi sektori društva budu uključeni u prihvatanje sistema priznavanja neformalnog i informalnog učenja. Prema *European guidelines for validating non-formal and informal learning* (CEDEFOP, 2009), ukoliko bi se proces priznavanja informalnog i neformalnog učenja odnosio samo na specifične društvene (socio-ekonomske, kulturne, etničke) grupe, postoji opasnost od određenog vida segregacije, umesto željene integracije osetljivih društvenih grupa. Takođe, u nekim zemljama je prisutan strah da će se odlukom o uspostavljanju procesa priznavanja prethodnog učenja, kao validnog puta sticanja kvalifikacije, paralelnog sa formalnim, pojaviti i zahtev za uspostavljanjem prava pojedinca da se odluči da li će pristupiti formalnom ili sistemu priznavanja prethodnog učenja.

## ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE

Sagledavanje procesa priznavanja prethodnog učenja iz konteksta evropske perspektive razvoja obrazovanja u Srbiji, i iskustva i prakse raznih zemalja, navodi na zaključak da je uvođenju sistema priznavanja prethodnog učenja u Srbiji neophodno pristupiti što pre, da je osnovano i vrlo korisno za obrazovni sistem, kao odgovor na društvene prilike i efekte obrazovnog sistema na socijalno-ekonomski razvoj, ali i da je uvođenje procesa validacije moguće.

Ova preporuka za obrazovne politike nadovezuje se na nekoliko osnovnih nalaza prikazanih u radu. Sumiranjem glavnih dokaza koji navode na ovakav zaključak, može se sagledati neophodnost, osnovanost, korisnost, ali i mogućnost uvođenja sistema priznavanja prethodnog učenja.

Demografsku sliku Srbije karakteriše smanjenje radno sposobnog stanovništva u apsolutnim brojevima i relativnim brojevima u odnosu na druge grupe stanovništva. Dodatno zabrinjavajući podatak je visoka stopa neaktivnosti i nezaposlenosti radne snage. U odnosu na drugi pokazatelj Srbija je neprikosnoveni rekorder u Evropi. Tako sužena populacija radnog uzrasta, koja je ujedno neaktivna i nezaposlena, praćena istovremenim porastom populacije iznad 65 godina starosti, dovodi u pitanje finansijsku održivost socijalnog sistema u Srbiji (socijalnog u širem smislu, sistema obrazovanja, zdravstva, socijalne zaštite).

S obzirom na visoku korelaciju aktivnosti stanovništva i obrazovnog statusa, kao zajednički cilj obrazovne i politike zapošljavanja, treba da budu smanjenje neaktivnih i dugoročno nezaposlenih građana, koji su ujedno nižeg obrazovnog statusa. Ovakva situacija postavlja smernice za hitnost sprovođenja, kako daljih reformi i modernizacije u oblasti srednjeg stručnog obrazovanja, tako i sprovođenje politike obrazovanja odraslih i celoživotnog učenja, koja bi svojim merama uticala na unapređivanje veština i kompetencija onih koji su neaktivni, nezaposleni, i u riziku da postanu viškovi rada. Visoka stopa nezaposlenosti mladih, neaktivnost i visoka stopa nezaposlenih sa srednjom stručnom spremom ukazuje na neujednačenost obrazovnih ishoda i potreba za znanjima i veštinama na tržištu rada. Stariji radnici imaju još veću stopu nezaposlenosti. Mnogi su sa zastarelim veštinama i kompetencijama, i postali su viškovi tokom procesa restrukturiranja privrede, i privatizacije. Kako ovi procesi nisu završeni može se očekivati još veći broj starijih radnika u grupi nezaposlenih i neaktivnih.

Kao odgovor na navedene izazove, u dizajniranju odgovora obrazovnih politika, naročito u delu obrazovanja odraslih i celoživotnog učenja, a rukovodeći se i praksama drugih

zemalja, uspostavljanje sistema za priznavanje prethodnog učenja je nezaobilazno. On se ujedno sagleda kao mehanizam koji bi uticao na podizanje stope aktivnosti radne snage, odnosno predstavljao bi "ulaznicu" za tržište rada ili za povratak u obrazovni sistem. Ujedno se može posmatrati kao korektiv obrazovnih „neuspeha“ ili, bolje rečeno, sporih promena i neodgovarajućeg opremanja mladih da odgovore na savremene ekonomske potrebe. Osnovna karakteristika procesa validacije je da omogući generisanje kadrova koji mogu odgovoriti na savremene potrebe tržišta rada i izazove novih tehnologija, nezavisno od godina starosti. Uticajem na povećanje adaptibilnosti i zapošljivosti radne snage, povećava se učešće na tržištu rada, i u tom smislu će pozitivno uticati na privredni i rast standarda.

Nizak obrazovni status celokupnog stanovništva je mnogim zemljama (npr. Španija, Portugalija) pokretač za promišljanjem o podizanju obrazovnih kvalifikacija stanovništva. U tom smislu, priznavanje prethodnog učenja se vidi kao korektivni faktor i mehanizam koji omogućava brz i isplativ odgovor na nezadovoljavajuću kvalifikacionu strukturu stanovništva, odnosno podizanje ovih pokazatelja. Ovaj motiv dao je podstrek razvoju inicijative „jedna kvalifikacija više“ širom evropskih zemalja, koja se dobro oslanja na sistem priznavanja prethodnog učenja.

Poznato je da promene u formalnom obrazovnom sistemu, obično imaju dug hod i generisanje rezultata je odloženo, dok samo tržište i svet koji se brzo menja prema novim potrebama, nameće potrebu za brzim odgovorima i rešenjima, koja kroz priznavanje prethodnog učenja mogu biti postignuta. Takođe, razvoj programa i ponuda u neformalnom sektoru mogu dati podstrek bržim promenama u formalnom obrazovanju. U visokoj korelaciji nivoa obrazovanja i stope siromaštva, uvođenje priznavanja prethodnog učenja dolazi na lestvicu visokih prioriteta, posebno u situaciji kada siromaštvo u Srbiji beleži ponovan rast. Upravo populacija, koja nema čak ni završenu osnovnu školu, i populacija sa završenom osnovnom školom, predstavlja potencijalnu ciljnu grupu za priznavanje prethodnog učenja. Ne sugeriše se da je PPU jedini element koji bi pružio adekvatan odgovor na nezadovoljavajuću kvalifikacionu sliku, ali sa ostalim postignućima u obrazovnoj politici kreiranja programa za obrazovanje odraslih, mreže za karijerno vođenje i savetovanje, i ponude drugih programa, on svakako predstavlja neophodnu kariku za uvezivanje ovih elemenata.

Nizak obrazovni status pripadnika ugroženih grupa stavlja pred državu novi izazov. Ova grupacija ujedno pripada siromašnoj populaciji u Srbiji. Kao što se može videti na primerima drugih zemalja, priznavanje prethodnog učenja ima socijalno-inkluzivnu i kohezionu ulogu. Upravo su mnoge zemlje dostupnost ovog procesa usmerile ka pripadnicima

ugroženih grupa. U tom smislu PPU predstavlja „drugu šansu“, priliku da se uključe na tržište rada ili u obrazovni sistem. Za Srbiju, ovaj proces bi predstavljao značajan odgovor i na položaj Roma. U široj perspektivi je to važno, jer su Romi brojna populacija u Srbiji, koja je ujedno jako mlada, sa stopom rasta većom u odnosu na opštu populaciju. Primer demografskog rasta romske populacije ukazuje na neophodne mere ka snažnijem uključivanju Roma na svim nivoima obrazovanja, radi prekidanja začaranog ciklusa siromaštva ali, na dugoročnom planu, i uticaja na ekonomski rast.

Razvijen sistem priznavanja prethodnog učenja jedan je od elementa politike prevencije osipanja iz formalnog obrazovanja. Za lica koja su rano napustila školovanje proces validacije omogućava uključivanje u obrazovanje u bilo kom starosnom dobu. Paralelno sa sistemom za karijerno vođenje i savetovanje, proces priznavanja prethodnog učenja bi omogućio izlazak iz obrazovanja barem na najnižem, osnovnom nivou kvalifikacija. U Srbiji, nažalost, većina lica koja rano prekinu školovanje, iz sistema obrazovanja izlaze bez kvalifikacije i sa nejasnom slikom o mogućnostima kasnijeg povratka u sistem. Slično, sve u međuvremenu što su uradili na podizanju svojih kompetencija, ne uzima se u obzir, te se veštački vraćaju tamo gde su stali, što sa aspekta pojedinca predstavlja gubljenje vremena, a sa aspekta društva i resursa, inače vrlo oskudnih.

## Literatura (Bibliography)

Andersson, P., & Fejes, A. (2012). Effects of Recognition of Prior Learning as Perceived by Different Stakeholders. *Prior Learning Assessment - Inside Out*.

Aspin et al. (n.d.). *International handbook on lifelong learning*. 2001: Dordrecht, Boston & London.

Bateman, A., & Knight, B. (2003). *A review of RPL and credit transfer in the vocational education and training sector, 1995-2001*. NCVER.

CEDEFOP. (2008 ). *Validation of non-formal and informal learning in Europe: A snapshot 2007*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

CEDEFOP. (2009). *European Guidelines for Validating Non-Formal and Informal Learning*. Thessaloniki: CEDEFOP.

Communication from the Commission . (2010). *Youth on the Move - An initiative to unleash the potential of young people to achieve smart, sustainable and inclusive growth in the European Union*. Brussels .

Communication from the Commission. (2006). *Adult learning: It is never too late to learn*. Brussels.

Communication from the Commission. (2007). *Action Plan on Adult learning - It is always a good time to learn*. Brussels.

Communication from the Commission. (2010). *An Agenda for new skills and jobs: A European contribution towards full employment*. Strasbourg.

Council conclusions. (2011). *on the role of education and training in the implementation of the 'Europe 2020' strategy*.

Council conclusions on the role of education and training in the implementation of the 'Europe 2020' strategy. (2011).

Council Notices. (2009). *A Strategic Framework For European Cooperation In Education And Training ('ET 2020')*.

Council Resolution. (2011). *on a renewed European agenda for adult learning*.

Demografski pregled. (2007). Srbija sredinom 21. veka – malobrojnjija i ostarela? *Demografski pregled*, p. Br.25.

Dyson, C., & Keating, J. (2005). *Skills, Knowledge and Employability, Recognition of prior learning - Policy and practice for skills learned at work*. Geneva: International Labour Office.

- European Commission. (2012). *Proposal for a Council Recommendation on the validation of non-formal and informal learning*. Brussels: EUROPEAN COMMISSION.
- European Commission. (2010). *EUROPE 2020: A European Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth*. Brussels.
- European Commission. (2012). *Proposal for a Council Recommendation on the Validation of Non-formal and Informal Learning*. Brussels: European Commission.
- European Council. (2006). Resolution of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on the recognition of the value of non-formal and informal learning within the European youth field. *Official Journal of the European Union*, C168/1 - C168/3.
- Eurostat. (Q1-2011).
- Field, J. (2002). *Lifelong learning and educational order*. Stoke on Trent: Trentham.
- Fisch, K. (n.d.). Shift happens.
- Gonczi, A., Hager, P., & Oliver, L. (1990). *Establishing Competency-based Standards in the Professions*. Canberra: National Office of Overseas Skills Recognition.
- Grahovac, D. (2013). *Uticaj informalnog učenja na nivo informacione pismenosti učenika*. Zrenjanin.
- Hargreaves, J. (2006). *Recognition of prior learning: At a glance*. Adelaide: NCVER.
- Lafont, P., & Pariat, M. (2012). *Review of the Recognition of Prior Learning in member states in Europe*. Paris: Department of Education and Social Sciences, University of Paris Est Creteil.
- Leicester, G. B. (2009). *Transformative Innovation in Education: a playbook for pragmatic visionaries*. Futures Forum.
- Livingstone, D. (2000). *Exploring the Icebergs of Adult Learning: Findings of the First Canadian Survey of Informal Learning Practices*. Toronto: Ontario Institute for Studies in Education.
- Matkovic, G. (2006). *Overview of Poverty and Social Exclusion in the Western Balkans*.
- Ministarstvo prosvete i nauke . (2011).
- Ministarstvo prosvete i nauke. (2009). *Report for the Enhanced Permanent Dialogue*.
- Ministarstvo prosvete i nauke. (2010).
- Ministarstvo prosvete, n. i. (2013). *Zakon o obrazovanju odraslih*. Beograd: Službeni glasnik.
- Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike. (2012). *Nacionalni akcioni plan zapošljavanja za 2013. godinu*. Beograd: Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne zaštite.

Ministarstvo za ekonomski i regionalni razvoj. (2011). *Nacionalna strategija zapošljavanja za period 2011-2020 godine*.

Ministartvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja. (2011). *Strategija obrazovanja u Srbiji do 2020. godine, nacrt*. Beograd.

Nacionalna služba za zapošljavanje. (2012). *Analiza tržišta rada i prognoziranje potreba na tržištu rada u Republici Srbiji*. Beograd: Nacionalna služba za zapošljavanje.

OECD. (2001). *Scenarios for the Future of Schooling*.

OECD. (2004). *The Role of National Qualifications Systems in Promoting Lifelong Learning, Report from Thematic Group 2: Standards and quality assurance in qualifications with special reference to the recognition of non-formal and informal learning*. OECD.

OECD. (2005). *The role of national qualifications systems in promoting lifelong learning. Report from Thematic Group 2: Standards and quality assurance in qualifications with special reference to the recognition of non-formal and informal learning*. Paris.

OECD. (2010). *Recognising non-formal and informal learning: outcomes, policies and practices*. OECD.

Pongratz, L. (2009). Tantalus' Torment: Notes on the Regime of Lifelong Learning. In M. O. Simons, *Re-reading education policies*. Sense Publishers.

Republički zavod za statistiku. (2010). *Anketa o potrošnji domaćinstva*.

Republički zavod za statistiku. (2007). *Anketa o životnom standardu, 2002-2007*.

Republički zavod za statistiku. (2010). *Statistički godišnjak*.

Republički zavod za statistiku. (2011). *Anketa o radnoj snazi*.

Republički zavod za statistiku. (2011). *Saopštenje DD10*.

Republički zavod za statistiku. (2014). *Projekcije stanovništva Republike Srbije 2011-2041*. Beograd: Republički zavod za statistiku.

Ristić, Z., & Pavlović, L. (2012). *Potrebe tržišta rada i položaj mladih nezaposlenih lica*. Beograd: Unija poslodavaca Srbije.

Smith, L., & Clayton, B. (2009). *Recognising non-formal and informal learning: Participant insights and perspectives*. NCVET.

UNICEF i Republički zavod za statistiku. (2011). *Multiple indicator cluster Survey (MICS4)*.

Vasić et al. (2013). *Analiza i prognoza potreba tržišta rada u Republici Srbiji*. Beograd: Nacionalna služba za zapošljavanje.

Vlada Republike Srbije. (2011). *Prvi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva*. Beograd.

Vlada RS. (2011). *Nacionalna strategija zapošljavanja za period 2010-2020. godine*. Beograd: Službeni glasnik RS.

Werquin, P. (2010). *Recognition of Non-Formal and Informal Learning: Country Practices*. OECD.

Workman, B. (2012). *Excavating Experience to Reveal Learning: Practical Approaches to Facilitating Experiential Learning Claims for Accreditation*. London: Institute for Work Based Learning.

Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja. (2010).